

Femicid

Bilten Atlantske inicijative

Nakon što je zapalio ženu: Objavljeni novi detalji o
slučaju koji je zgrozio BiH

BiH Zaklao suprugu, a onda sebe ubio strujom

Stravičan zločin u BiH: Ubio djevojku pa presudio
sebi

Bilten Atlantske inicijative
TEMA br. 1 Femicid

Autori

Majda Halilović, Kosana Baker, Vida Vilić,
Adnan Kadribašić, Indira H. Nović

Urednica

Majda Halilović

Lektura

Sandra Zlotrg

Prelom

Gordan Zovko

Fotografije

123RF

Izradu biltena podržala je Švedska ambasada u Bosni i Hercegovini.

Mišljenja, zaključci i preporuke izneseni u biltenu predstavljaju isključivo stajališta autora i autorica
i ne odražavaju nužno službene stavove Vlade Kraljevine Švedske.

Bilten Atlantske inicijative

TEMA br. 1 Femicid

Februar 2022.

SADRŽAJ

Dr. Majda Halilović, Atlantska inicijativa

UVOD: POTREBA ZA JASNIM I ODLUČNIM DJELOVANJEM U SPREČAVANJU FEMICIDA 7

Femicid: medijske i društvene percepcije	8
Prevazilaženje duboko ukorijenjenih stavova i predrasuda	10
Odgovornost sistema	11

Dr. Kosana Beker, Dr. Vida Vilić

POKUŠAJI FEMICIDA I FEMICID U SRBIJI 2015–2019. 13

Pravni okvir prevencije femicida u Srbiji.....	13
Pokušaji femicida.....	15
Femicidi	16
Umesto zaključka.....	18

Adnan Kadribašić

IZAZOVI I VIZIJA ZA BUDUĆE DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI 21

Zašto femicidu ne treba pristupati kao drugim oblicima ubistva?	22
Policijske agencije i provođenje istraga sa dužnom pažnjom	22
Stanje u Bosni i Hercegovini i vizija za razvoj pristupa procjene rizika.....	24

Indira H. Nović

DVA TIPO NASILNIKA I DVA “RAZLOGA” ZAŠTO UBIJU ŽENU 29

Zašto si je ubio?.....	30
Kako dalje u pružanju podrške žrtvama i prevenciji nasilja u porodici?	35

BIOGRAFIJE 39

VAŽNO JE FEMICID UČINITI VIDLJIVIJIM I PREPOZNATLJIVIJIM JER ŽELIMO POJAČATI SVIJEST O TOME DA NASILJE U PORODICI NOSI SMRTONOSNE POSLJEDICE, DA SEKSUALNO NASILJE MOŽE PROUZROČITI SMRT, DA PATRIJARHALNO-KONZERVATIVNE PRAKSE I TRADICIJE NEKADA UGNJETAVAJU ŽENE DO SMRTI, TE DA BROJNE SMRTI ŽENA NISU SLUČAJNOST, VEĆ SU DIO SISTEMSKE OPRESIJE GDJE MUŠKA LJUTNJA NA ŽENE I POTREBA ZA DOMINACIJOM REZULTIRA SMRĆU.

UVOD: POTREBA ZA JASNIM I ODLUČNIM DJELOVANJEM U SPREČAVANJU FEMICIDA

Dr. Majda Halilović, Atlantska inicijativa

Iako se o nasilju nad ženama i seksualnom nasilju sve više istražuje, piše i raspravlja u sociološkoj, kriminološkoj i pravnoj literaturi, femicid kao rodno utemeljeno ubistvo žena je u velikoj mjeri marginaliziran u javnom diskursu u Bosni i Hercegovini, ali i u preventivnim aktivnostima. Diskusije o femicidu su uglavnom rezervirane za međunarodna istraživanja te rad nevladinih organizacija koje se bave nasiljem nad ženama, ali rijede za akademske ili medijske diskusije. Situacija u BiH podsjeća na ovu koju opisuje Weil za europski kontekst općenito, odnosno moglo bi se reći da smo još uvek u situaciji da je femicid nevidljiv iako postoji velika potreba da se učini što vidljivijim:¹

"Iako se femicid u prošlosti nije u potpunosti ignorirao, do sada je oznaka imala različita rodno neutralna ili čak muško-centrirana značenja, kao što su 'smrtonosna ubistva žena', 'ubistvo žena', 'viktimizacija ženskog ubistva' ili čak 'ubistvo iz nehata'. U međuvremenu, srodne teme, kao što su nasilje u porodici i nasilje od intimnog partnera, proučavane su bez obzira na femicid sam po sebi. Tako je femicid uvršten u kategoriju 'ubistva', dok su se specifični oblici femicida nazivali 'ubojsvom iz časti', 'ubojsvom supruge' ili 'uksoricidom'. Sve dok se femicid smatrao ekstremnim oblikom nasilja u porodici, posebne rodno povezane karakteristike ovog društvenog, rodnog fenomena bile su zamagljene. Femicid je bio 'nevidljiv' i morao se učiniti 'vidljivim'."

Važno je femicid učiniti vidljivijim i prepoznatljivijim jer želimo pojačati svijest o tome da nasilje u porodici nosi smrtonosne posljedice, da seksualno nasilje može prouzročiti smrt, da patrijarhalno-konzervativne prakse i tradicije nekada ugnjetavaju žene do smrti, te da brojne smrti žena nisu slučajnost, već su dio sistema opresije gdje muška ljutnja na žene i potreba za dominacijom rezultira smrću. Femicid se najčešće posmatra kao izolirano nasilje, a u svojoj suštini predstavlja dio sistema opresije žena. U ovom biltenu autorice i autori se slažu da je postupanje sa slučajevima femicida kao jednokratnim i završenim djelima nasilja pogrešan konceptualni okvir koji ne doprinosi zaštiti i prevenciji femicida.

Biltenom želimo skrenuti pažnju sigurnosnih agencija, sistema zaštite, mehanizama za ravnopravnost spolova te pravosuđa na potrebu da u Bosni i Hercegovini i regionu odlučnije razvijamo te apliciramo znanja za prepoznavanje rizika od femicida te da zagovaramo za stože kažnjavanje onih koji počine femicid. U publikaciji pišemo i o tome zašto je važno ubistva žena posebno kategorizirati i posmatrati kroz prizmu

¹ Weil, S., Corradi, C i Naudi, M. 2018. Femicide across Europe: Theory, Research and Prevention. Policy Press. Bristol.

rodno zasnovanog nasilja, a ne kao druga nasilna ubistva. Ovo nije slučaj samo u Bosni i Hercegovini, femicid je u zakonskom smislu nevidljiv i u drugim europskim državama, o čemu piše pravni stručnjak Adnan Kadrišić.

Nadamo se da će bilten doprinijeti boljem razumijevanju femicida i da će se u javnom diskursu izbjegavati izrazi, poruke, narativi i bilo kakva tumačenja koja prikrivaju društvenu stvarnost o ubistvima žena. Svaka stručna rasprava počinje definiranjem značenja i izraza; definicija kao proces i pojam daje smisao, značenje, okvir dje-lovanja. Važno je istaći da se ubistvo žene najčešće ne događa slučajno i neočekivano, već predstavlja finalni čin obično dugoročnog nasilja kojem je žena bila izložena a od kojeg nije bila adekvatno zaštićena. Ovo je naročito vidljivo u slučajevima nasilja u porodici. Stoga je važno femicid prepoznati kao najekstremniji oblik nasilja nad ženama koji je u svojoj genezi uzrokovani historijskom nejednakosti žena i djevojčica, izrazom dominacije i dubokim uvjerenjem onoga ko to čini da je to žena nečim zasluzila. Ubica smatra da je žena zasluzila smrt ako odluči da ga napusti, čak i ako ju je brutalno zlostavljao godinama. Ubica vjeruje da je žena to zasluzila ako je na neki način prekršila ili odstupila od društvene norme i uloge koju joj je neko konzervativno društvo nametnulo, pa je na primjer sklopila brak s "nepodobnim". Ubica ubija i onda kada smatra da mu je nanijela neku sramotu, recimo preljubom. Paradoksalno je da neki roditelji smatraju da brane čast porodice ubijanjem ženskog djeteta koje je prekršilo vjerske/plemenske ili društvene norme. Dakle, femicidom smatramo ubistva žena zbog njihovih rodnih uloga, ubistva koja su finalni čin nasilja u porodici, čin koji prati silovanje, čin kojim se brani porodična "čast" i sl. Femicidom ne nazivamo ubistva žena u drugim situacijama, u kojima nisu poginule ili ubijene zato što su žene, a to su saobraćajne nesreće, prirodne nepogode i dr.

Iako ni u jednom momentu specifično ne definira femicid niti koristi taj izraz, značajan iskorak u preveniraju femicida postignut je 2011. godine usvajanjem Istanbulske konvencije koja se na najopsežniji način bavi zaštitom žena od rodno zasnovanog nasilja. Upravo je rodno zasnovano nasilje i rodna nejednakost uzrok femicida i stoga je sveobuhvatna primjena Istanbulske konvencije i drugih međunarodnih dokumenta koji su usmjereni na unapređenje položaja žena i sprečavanje nasilja nad ženama od izuzetne važnosti. Istanbulska konvencija također od članica zahtijeva da preduzmu neophodne zakonodavne odnosno druge mjere kako bi osigurale da nadležni organi obave procjenu rizika od smrtnosti. Dodatni napredak u definiranju femicida učinjen je 2013. godine kroz Bečku deklaraciju koja definira femicid kao 'ubistva žena i djevojaka zbog njihovog roda'.²

Smatramo da je važno raditi na uvođenju izraza femicid i prepoznavanju ubijanja žena zbog toga što su žene, te raditi na proširivanju svijesti o femicidu. Jezik je moćan alat kojim izražavamo misli, emocije, namjeru, te kojim pokazujemo stav prema nekoj pojavi. Stoga je neophodno ubistva žena posmatrati unutar društvenog i političkog konteksta koji podrazumijeva korištenje jasnih i direktnih definicija koje mogu pomoći u shvatanju problema. Jezik nam pomaže ne samo da shvatimo femicid, već nas i podstiče da krenemo u akciju i radimo na transformaciji ove nemile stvarnosti za žene i djevojčice.

Femicid: medejske i društvene percepcije

Ta nemila stvarnost sustiže nas prečesto, a ovdje se posebno osvrćemo na femicid koji je potresao Sarajevo u julu 2021. godine kada je svirepo ubijena naša sugrađanka Alma Kadić. Imala je samo 34 godine. Ubio ju je suprug s kojim je bila u procesu razvoda i koji je vršio nasilje nad njom i tokom braka i nakon zajedničkog života. Koliko nam je poznato iz ovog slučaja, Alma je iscrpila sve metode zaštite sebe i svog djeteta. Obraćala se policiji više puta, a i centrima za socijalni rad. Bivši muž ju je proganjao skoro svakodnevno, pisao poruke, priređivao razne neprijatnosti putem društvenih mreža, izricao prijetnje i pokazivao neviđenu upornost u tome. Policija ga nije uhapsila. Centar za socijalni rad mu je dozvolio viđanje djeteta, a on je ta viđanja koristio za manipulacije, ucjene i proganjanje.

² Weil, S., Corradi, C i Naudi, M. 2018. Femicide across Europe: Theory, Research and Prevention. Policy Press. Bristol.

Da li je baš moralo ovako i da li je postojao neki način da se ovo i druga ubistva žena koje su se obraćale sistemu zaštite spriječe pitanje je za one koji rade u sistemu zaštite. Pitamo se na koji način i da li se sistem uopšte ozbiljno bavio procjenom rizika u slučajevima nasilja u porodici koji su rezultirali smrću žena.

Opisivati traume i žalovanje kroz kroje prolazi Almina porodica izvan je dometa ovog kratkog teksta, ali vrijedi podsjetiti da iz psihološke perspektive femicid ima dalekosežne i duboke posljedice koje se transgeneracijski prenose kroz porodicu koja je doživjela ovakav gubitak. U ovakvim slučajevima dijete ili djeca gube oba roditelja, majku koja je ubijena i oca koji je u zatvoru, ili je pobjegao ili se ubio. Dijete gubi život koji je do tada poznavalo, i prijatelje i školu, ako ga službe premjeste na drugo prebivalište. Rijetka su istraživanja koja su sistematski posmatrala posljedice koje nose djeca čije su majke ubili partneri, međutim, iz onih koja su dostupna identificirane su duboke traume, ali i manjak podrške koja se pruža ovoj djeci.³ U Bosni i Hercegovini djeca ubijenih majki nemaju adekvatnu sistematsku podršku i pomoć, što je paradoksalno samo po sebi i zapravo predstavlja nastavak neadekvatnog odgovora sistema koji propušta da zaštiti ženu od femicida i koji onda ni nakon ubistva njihovoj djeci ne pruža adekvatnu pomoć.

To što se u javnom diskursu nije usvojila i ne koristi se definicija femicida odražava se i na načine kako društvo percipira ovakva ubistva. Na društvenu percepciju u velikoj mjeri utiče i medijski narativ. Neposredno nakon ubistva Alme Kadić, Atlantska inicijativa je upravo kritikovala medijsko izvještavanje kroz javno reagovanje koje su potpisale i druge nevladine organizacije. Mediji tada nisu ovo ubistvo definirali kao femicid iako je to bilo sasvim jasno. Umjesto toga, pisali su o brzoj reakciji policije, o konfliktom razvodu, o bračnim trzavicama, neriješenim razmiricama i sl. Mediji u prvom valu izvještavanja nisu pisali o tome da je Eldin Hodžić vršio dugogodišnje nasilje nad Almom, te da službe nisu adekvatno reagovale na prijave i na traženje pomoći. Dan kasnije smo čitali o tome da je ubica plakao i pokušavao se opravdati kako je slučajno pucao. Ovo je jedna potpuno bizarna konstrukcija i sasvim nepotrebna u izvještavanju o femicidu, ako imamo na umu to da je ubica ponio pištolj kada je krenuo da dijete vrati majci nakon viđanja koje mu je odredio centar za socijalni rad.⁴

U Bosni i Hercegovini zabilježeni su i drugi brutalni slučajevi femicida. U augustu 2020. godine u Laktašima kod Banje Luke muškarac je pred trinaestogodišnjom kćerkom polio benzinom i zapalio vanbračnu suprugu. Kao i o drugim slučajevima femicida, i o ovom su mediji izvještavali bez upotrebe termina femicid i bez analize šta ovakvi slučajevi znače za žene u BiH, porodicu ubijene žene i društvo. U Zenici su nakon femicida 36-godišnje žene iz naselja Babina Rijeka koju je u novembru 2021. godine ubio bivši suprug organizirani protesti, ali ni to nije dovelo do promjene prakse. I o ovom slučaju mediji su izvijestili veoma šturo: da se radi o ubistvu zbog ljubomore i da je žrtva živjela sa drugim muškarcem. Ovakva kratka izvještavanja ne doprinose rješavanju problema, a svrha implicitnih stereotipnih konstrukcija o nasilniku, žrtvi i njihovom odnosu svodi se na medijsko popunjavanje crne hronike.

Tokom 2016. godine agencija UN Women objavila je analizu medijskog izvještavanja o rodno zasnovanom nasilju i jedan od zaključaka koji je relevantan i za ovaj tekst glasi:

"Mediji su naizgled svjesni svoje uloge, ali suštinski ne predstavljaju dio rješenja i u najvećoj mjeri i ne doprinose mijenjanju stanja gdje je žena žrtva muškarca, često svoga partnera, jer naglasak na mogućim razlozima za nasilje koji su lične prirode samo je potajno traženje opravdanja a nikako način da se jasno iskomunicira poruka da su nasilje nad ženama i nasilje u porodici apsolutno neprihvatljivi i zakonom zabranjeni."⁵

3 Lewandowski, Linda A., McFarlane, Judith, Campbell, Jacquelyn C., Gary, Faye, Barenksi, Cathleen (2004). He Killed My Mommy! Murder or Attempted Murder of a Child's Mother. Journal of Family Violence. Aug2004, Vol. 19 Issue 4, p. 211- 220.

4 Radio Sarajevo. 10. 07. 2021. Ja mislim / Javno reagovanje nevladinih organizacija: O ubistvu Alme Kadić. Pristupljeno 15.02.2022. <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/javno-reagovanje-o-ubistvu-alme-kadic/423519>

5 Elvira Mujkić Jukić, 2016. Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini. UN Women.

S vremenskom distancicom od pet godina možemo zaključiti da su pomaci u izvještavanju neznatni, i osim ponekih analitičkih članaka kada je nasilje u fokusu, uglavnom se izvještavanje o femicidu zaustavlja na rubrikama crne hronike. Svijest javnosti se ne može promijeniti ako femicid nazivamo zločinom iz strasti i ljubomore, jer na taj način implicitno tražimo opravdanja za nešto što je neprihvatljivo.

Nakon ovakvih sadržaja postavlja se pitanje kako su građani promišljali o ovim ubistvima. Da li su shvatili šta je sve prethodilo ubistvu i da su ubice imale jasnu i jaku namjeru da ubiju bivše supruge zato što više nisu pristajale da trpe nasilje? Da li ovakvo izvještavanje budi ljuntnju kod građana da ubijene žene nisu bile zaštićene? Ubistva žena zasluzuju adekvatnu medijsku, ali i pažnju sistema zaštite, istraživanje uzroka, propusta, konstantno upozoravanje i stvaranje mehanizama kojim će se odgovorni u sistemu zaštite pozivati na odgovornost za svoje propuste. Sve ovo kontinuirano izostaje u Bosni i Hercegovini. Šta će se desiti ako u pisanju o ovom i drugim svirepim ubistvima koristimo drugačiju terminologiju, ako objasnimo šta je femicid, ako usmjerimo napore novinara na to da osvijeste javnost, da upozore druge žene u nasilnim vezama da i one mogu biti žrtve, ako policiji i socijalnim radnicima jasno stavimo do znanja da pažljivo posmatramo kako postupaju i da ćemo ih pozivati na odgovornost za propuste. Pitamo se hoće li i tada zanemariti znakove da je žena u smrtnoj opasnosti, hoće li i tada propustiti da počinjoca nasilja pritvore na vrijeme, ili da ga uvedu u program pomoći koji će ga odvratiti od nasilja i time umanjiti šanse da počini ubistvo. O mogućnostima prevencije femicida, ali i o patologiji muškaraca koji ubijaju piše u ovom biltenu klinička psihologinja Indira Karačić-Nović.

Prevazilaženje duboko ukorijenjenih stavova i predrasuda

Naravno, vrijedi se zapitati i na koji način pravosuđe djeluje u slučajevima femicida. Tužilaštvo ima prostor da djela kvalificuje kao teža ili kao osnovni oblik. Da li je za kvalifikaciju teško ubistvo dovoljno to što je počinjeno ispred porodične kuće, to što mu je prethodilo proganjanje, što je počinjeno u blizini djeteta i pred roditeljima žrtve, i to što je počinjeno s predumišljajem. Jer šta drugo femicid može biti nego teško ubistvo. Tu nema nikakve slučajnosti. Otići do kuće bivše supruge kako bi doveo dijete majci, a pri tome nositi vatreno oružje – ukazuje na to da ubica ima ubistvo u planu. Možda bi jača svijest o femicidu i pogubnim posljedicama koje femicid ima po društvo, zajednice i porodice bila pokretač za odlučnije djelovanje tužilaštava i sudova, za teže kvalifikacije i duže zatvorske kazne. Međutim, ako razmišljamo o dubini predrasuda prema ženama, koje se ogledaju i u tome da se silovanja, nasilje u porodici, te u konačnici i ubistva žena kažnjavaju preblago, možda je preoptimistično očekivati brze promjene u postupanju. O kaznenoj politici i praćenju femicida u Srbiji, te načinima na koje se ova djela procesuiraju u krivičnopravnom sistemu pišu Kosana Baker i Vida Vilić.

Ako posmatramo dubinu predrasuda prema nasilju nad ženama kako u društvu tako i u postupanju službi zaštite shvatamo da su ove predrasude tako duboko ukorijenjene i da su se reflektovale kroz različite načine na koje se formiraju mišljenja i stavovi. Ako se samo osvrnemo na decenije moderne prošlosti postaje jasno kako su mitovi o ubistvima žena nastajali, te kako su održavani u privatnom i javnom prostoru. Značajnu perspektivu o femicidu ponudio je Nebojša Jovanović analizirajući u svom eseju ono što naziva bosanski rat spolova. Izlažući psihoanalitičkoj i sociološkoj kritici popularni film Kuduz iz 1989. i efekte koje je ovaj film imao na gledaoca Jovanović prikazuje kako filmske reprezentacije, a možemo reći i medijske, reflektuju ideološki i društveno-politički kontekst i stvarnost kada prikazuju ubistva žena. Film je baziran na stvarnom događaju, a prikazuje svirepog ubicu Kuduza kao grubijana nježnog srca, a Bedemu kao njegovu žrtvu koja je ovo ubistvo isprovocirala izdajom tradicionalnih normi pokorne žene. Film nije o Bademi, već o Kuduzu i njegovoj patnji, njegovoj ljubavi, njegovim emocijama. Toliko je film naklonjen Kudužu da je u tim predratnim godinama ovim filmom ubica postao dopadljiv, slobodno se može reći i junak jedne tragedije.⁶

⁶ Jovanović, Nebojša. Sarajevske sveske. <http://sveske.ba/en/content/bosanski-psiholog-kuduz-rat-spolova-i-kraj-socijalizma>

Odgovornost sistema

U godinama nakon Kuduza donekle smo se odmakli od ovog diskursa da su ubice žena grubijani nježnog srca i ovakva opravdanja više nisu popularna, odnosno ne iznose se ovako eksplicitno. Međutim, ukupni odnos prema femicidu u praktičnom smislu nije doživio značajniju promjenu. Prema podacima do kojih je došla Agencija za ravnopravnost spolova BiH, prikupljajući podatke od pravosudnih institucija i nevladinih organizacija, od 2015. do 2020. godine ubijeno je ukupno 56 žena, ali se ta ubistva ne tretiraju kao femicid. Da postoji rodna analiza nasilnih smrti u Bosni i Hercegovini, mi bismo sada napisali koliko žena je ubijeno u posljednjih pet godina, na koji način i kako je pravosuđe procesuiralo ova djela, koji propusti su napravljeni u zaštite, ali takvo nešto još uvijek nemamo. To bi bilo važno jer bi službama zaštite dalo smjernice za dalji rad, ali i pokazalo da javnost prati femicid s dužnom pažnjom i brigom koju najozbiljniji oblik nasilja nad ženama zaslužuje.

U nastojanjima organizacija za zaštitu prava žena i organizacija civilnog društva da koncept femicida postane prepoznatljiv i uvršten ne samo u istraživanja, već i u političko djelovanje vrijedi napomenuti da samo korištenje izraza neće donijeti promjenu bez dubokog razumijevanja kompleksnosti femicida. Niz varijabli od individualnih, relacionih, porodičnih i društvenih potrebno je uzeti u obzir u naporima zaštite i prevencije. Istovremeno, u razumijevanju femicida ne možemo se osloniti na samo jedno teoretsko objašnjenje. Iako je feministički pristup dao značajan doprinos u razumijevanju društvenih struktura koje doprinose činjenju femicida, potrebno je još napora u produbljivanju psiholoških, socioloških i kriminalističkih pristupa da se rasvjetli kako se i unatoč napretku u ravnopravnosti spolova još uvijek suočavamo sa visokim brojem femicida.⁷ U tome može pomoći interdisciplinarna perspektiva koja daje uvid u to kako se ovi faktori isprepleću i dovode do ubistava žena te na koji način udružiti sisteme i djelovanje u svrhu zaštite. U ovom momentu u Bosni i Hercegovini potrebna je dubinska i sistematska analiza ubistava žena, a to zahtijeva dostupnost podataka za tužilaštva i istraživače, dijaloge sa stručnjacima koji su bili uključeni te samokritički osvrt na to koji su propusti napravljeni do sada u sistemu zaštite. Ovakav sveobuhvatan pristup uz pomoć teorija i iskustava zemalja koje su napravile pomak u prevenciji nama u BiH može dati priliku da unaprijedimo sistem zaštite od nasilja nad ženama unutar kojeg će se integrirati i prevencija femicida tako da se rizični faktori ozbiljno razmatraju te da stručnjaci u sistemu zaštite osjećaju visok stepen odgovornosti za zaštitu žena koje su u riziku. Ne smijemo ničim održavati situaciju u kojoj čin ženskog otpora (odlazak od nasilnika ili razvod od nasilnika) praćen ubistvom ostaje nezapažen, neadekvatno kažnjen ili pogrešno konstruiran u javnoj svijesti. U ovom sistemu mediji također imaju ulogu u kreiranju promjene koja će nas dovesti do toga da se femicid shvata kao društveni problem koji zahtijeva koordiniranu stručnu i javnu akciju, a ne kao sporadični problem pojedinca. Istovremeno porodice i djeca koja se suočavaju s gubitkom zbog femicida trebaju podršku u nošenju sa dubinom ovakve traume.

⁷ Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. and Weil, S. 2016. Theories of femicide and their significance for social research. Current Sociology 2016, Vol. 64(7) 975–995

POKUŠAJI FEMICIDA I FEMICID U SRBIJI 2015-2019.

Dr. Kosana Beker, Dr. Vida Vilić

Femicid je globalni fenomen koji pogarda sva društva. To je najekstremnija manifestacija rodno zasnovanog nasilja prema ženama, zbog stereotipnih rodnih uloga i nejednakih odnosa moći u društvu.

Femicid vrše muškarci prema ženama, a u pitanju su ubistva motivisana mržnjom, prezicom, kao i osećanjem vlasništva i nadmoći. Koreni femicida prvenstveno su patrijarhalna kultura, koju obeležava diskriminacija žena i podređen položaj žena u odnosu na muškarce u svim oblastima javnog i privatnog života.

Radi boljeg razumevanja dinamike, prirode i oblika femicida, načina njegovog praćenja, faktora koji do njega dovode i unapređenja delovanja institucija sistema u sprečavanju femicida, realizovan je projekat „Iskorenjivanje i sprečavanje femicida u Srbiji“.¹ Tokom dve projektne faze, realizovano je obimno interdisciplinarno istraživanje ovog fenomena, čiji su rezultati objavljeni u tri monografije.² Ključni rezultati ovog istraživanja biće ukratko predstavljeni u ovom tekstu, sa ciljem upoznavanja stručne i šire javnosti u regionu sa situacijom u vezi sa femicidima u Srbiji, kao i sa dosadašnjim društvenim i institucionalnim odgovorom na femicid.

Pravni okvir prevencije femicida u Srbiji

U teoriji i praksi još uvek nije uspostavljena jedinstvena definicija femicida. Postojanje različitih definicija jedan je od ključnih razloga zbog kojih je teško utvrditi rasprostranjenost ove pojave, što otežava njen sveobuhvatno analiziranje i kreiranje efikasnih strategija za njeno sprečavanje. Zahvaljujući zalaganju feminističkih autorki i ženskih grupa, seksističko ubijanje žena (ubijanje žena kao zločin mržnje) poslednjih godina privuklo je pažnju i uticalo na podizanje svesti o femicidu i važnosti efikasnog odgovara, odnosno, strategija za suzbijanje i sprečavanje femicida.

1 Projekat su zajednički sprovele Kuća rodnih znanja i politika iz Novog Sada, FemPlatz iz Pančeva i Ženski istraživački centar iz Niša, u periodu 2018–2020. godine, uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) i Evropske unije u okviru projekta „*Ending Violence against Women: Implementing Norms, Changing Minds*“.

2 Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Beker, K. (2019) *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji 1*. Pančevo, Udruženje građanki „FemPlatz“, dostupno na: femplatz.org/library/publications/2019-11_Femicid_monografija_Prva_publikacija_E_primerak.pdf; Petrušić, N., Žunić, N., Vilić, V. (2019) *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji 2*, Pančevo, Udruženje građanki „FemPlatz“, dostupno na: [2019-11_Femicid_monografija_Druga_publikacija_E_primerak.pdf](http://femplatz.org/2019-11_Femicid_monografija_Druga_publikacija_E_primerak.pdf) (femplatz.org) i Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (2021) *Pokušaj femicida i femicid u Srbiji: sprečavanje i procesuiranje*. Pančevo i Niš, Udruženje građanki „FemPlatz“, dostupno na: [2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf](http://femplatz.org/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf) (femplatz.org)

U Srbiji, kao i u državama u regionu, femicid nije inkriminisan kao posebno krivično delo. Zbog toga smo za potrebe istraživanja koristile operacionalnu definiciju: *femicid podrazumeva sve oblike ubistava žena koje su učinili muškarci, a pokušaj femicida su svi oblici ubistava žena u pokušaju koje su izvršili muškarci*.

Ubistvo žene (femicid) može biti kvalifikovano kao obično ubistvo (čl. 113. KZ), neki od oblika teškog ubistva (čl. 114. KZ), ubistvo na mah (čl. 115. KZ), teška telesna povreda kvalifikovana smrću (čl. 121. st. 3. KZ) ili kao kvalifikovan oblik krivičnog dela nasilja u porodici usled koga je došlo do smrti člana porodice (čl. 194. st. 4. KZ).³ Prema opštim odredbama Krivičnog zakonika, propisano je da će se onaj ko sa umisljajem započne izvršenje krivičnog dela, ali ga ne dovrši, kazniti za pokušaj krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, pri čemu će se učinilac za pokušaj kazniti kaznom propisanom za to krivično delo ili ublaženom kaznom (čl. 30. KZ). Nadalje, propisano je da će sud učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti),⁴ dok je propisana jedna obavezna otežavajuća okolnost, ukoliko je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orientacije ili rodnog identiteta drugog lica.⁵

Krivični postupak se vodi prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku,⁶ a pored toga, relevantan je i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici,⁷ s obzirom da su se pojedini slučajevi femicida i pokušaja femicida dogodili nakon početka primene ovog zakona (jun 2017.), kojim su uređeni organizacija i postupanje državnih organa i ustanova sa ciljem da se obezbedi delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i pružanje hitne, blagovremene i delotvorne zaštite i podrške ženama sa iskustvom nasilja.

Istraživanje sudske prakse

Kao što je navedeno, istraživački uzorak činili su svi slučajevi femicida i pokušaja femicida koji su pravosnažno okončani u periodu 2015–2019. godine, ukupno 124 predmeta (94 femicida i 30 pokušaja femicida). Samo prikupljanje podataka bilo je izazovno, s obzirom da su krivični postupci u Srbiji fokusirani na učinioce, te nije moguće pretraživati sudske baze prema žrtvama. Pored toga, mnogi relevantni podaci u presudama bili su anonimizovani, iako nisu bili od uticaja na mogućnost identifikovanja lica čiji podaci o ličnosti podležu zaštiti.⁸

3 Krivični zakonik Republike Srbije („Sl. glasnik RS“ br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

4 A naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinjoca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinjoca (čl. 54. KZ).

5 Osim ako ova okolnost nije propisana kao obeležje krivičnog dela (čl. 54a KZ).

6 „Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019.

7 „Sl. glasnik RS“, br. 94/2016.

8 Suprotno odredbama Pravilnika o zameni ili izostavljanju (pseudonimizaciji i anonimizaciji) podataka u sudskim odlukama od 20. 12. 2006. godine, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Pravilnik.pdf>

Pokušaji femicida

Od 30 pravosnažno okončanih postupaka za krivična dela ubistva u pokušaju i teškim ubistvama u pokušaju, u najvećem broju slučajeva između učinioca i žrtve postojala je partnerska veza (bračna, vanbračna, emotivna) prilikom izvršenja dela (69,7%). Najčešće sredstvo izvršenja pokušaja femicida bilo je hladno oružje (nož) u 45,4% slučajeva, dok je vatreno oružje korišćeno u sedam slučajeva. Iako zbog ekstenzivnog anonimizovanja presuda u nekim slučajevima nije bilo moguće utvrditi određene podatke o učiniocima, na osnovu dostupnih podataka može se konstatovati da su učinioci pokušaja femicida u najvećem broju muškarci stari od 25 do 56 godina; u podjednakoj meri su zastupljeni oženjeni i neoženjeni muškarci, ali je značajan broj razvedenih, što pokazuje da do eskalacije nasilja dolazi i posle prekida bračnog odnosa. Najveći broj učinilaca ima srednjoškolsko obrazovanje i u vreme izvršenja dela većina je bila nezaposlena. Podaci o ranijoj osuđivanosti učinilaca pokušaja femicida pokazuju da je među njima veći procenat pretvodno neosuđivanih (66,7%).

O porodičnim prilikama, karakteristikama ličnosti i ponašanju učinilaca pokušaja femicida do momenta izvršenja dela ima veoma malo podataka u spisima predmeta. To pokazuje da se u sudskom postupku veoma retko saznaju činjenice koje se odnose na porodični život i ponašanje učinioca pre izvršenja dela, kao i na osobine njegove ličnosti. Oko 30% učinilaca bilo je zavisno od alkohola, a 15,2% od psihoaktivnih supstanci. Neuračunljivost je utvrđena kod jedne sedmine učinilaca. Kakav je odnos učinioca prema preduzetoj radnji krivičnog dela izuzetno je značajna okolnost, jer je sud uzima u obzir prilikom odmeravanja kazne. Najveći broj učinilaca ne daje objašnjenje ili nema objašnjenje za pokušaj femicida, nešto manje učinilaca izražava kajanje i uglavnom prihvata svoju odgovornost, dok jedan deo učinilaca svoj postupak smatra adekvatnim i ne izražava kajanje.

Sud eksplisitno ne ispituje i ne utvrđuje motive izvršenja krivičnog dela, jer polazi od toga da motiv nije dokaz u krivičnom postupku. U analiziranom uzorku, dominantni motivi su bili ljubomora, osveta zbog raskida emotivne veze ili bračne/vanbračne zajednice, kao i mržnja i netrpeljivost zbog neuzvraćene ljubavi i prekida bračne/vanbračne zajednice.

Naveo je da je suprugu proveravao zbog veze koju je imala sa njegovim bratom, često je kod nje vidao telefon svoje majke jer nije imala svoj, kasnije je saznao da je nabavila telefon „koji je on uhvatio“.

Iako u slučajevima pokušaja femicida imamo žrtvu – ženu koja je preživela pokušaj ubistva, u spisima predmeta skoro da se ne mogu pronaći podaci o preživelim ženama. Može se konstatovati da su u pitanju žene do 49 godina, najčešće u braku, a o njihovom obrazovanju, zanimanju i drugim važnim okolnostima uglavnom nema podataka. Odnosi između učinioca i žrtve izvesno vreme pre pokušaja femicida bili su loši, bilo je zastupljenje psihičko nasilje u odnosu na fizičko, koje se ispoljavalo u „ljubomornim ispadima“, zabranama žrtvi da kontaktira sa drugim ljudima, pretnjama, verbalnim napadima, svadama i vređanjima. Zbog loših međusobnih odnosa često je dolazilo do prekida bračne, vanbračne ili emotivne veze, što najčešće nije dovelo do smirivanja nasilja, već je često upravo ova okolnost uticala na eskalaciju nasilnog ponašanja, jer učinilac nije prihvatao činjenicu „da je ostavljen“. Žrtve su se pre pokušaja femicida retko (samo u sedam slučajeva) obraćale za pomoć policiji ili nekoj drugoj nadležnoj instituciji.

Učinilac je posle svade sa oštećenom, dan posle ročišta na kome je brak razveden, pokušao da je liši života na taj način što joj je zadao udarac nožem i naneo joj teške telesne povrede opasne po život, ali krivično delo nije završio jer su sinovi pritekli majci u pomoć, a zbog blagovremene lekarske intervencije izostala je teža posledica.

Kako je uzorak obuhvatio pokušaje najtežih krivičnih dela – ubistva, za koja su predviđene najstrože kazne, razumljivo je što su najčešće izricane sankcije bile kazna zatvora, samostalne ili sa merom bezbednosti obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi. Iako su izrečene kazne zatvora u razli-

čitom trajanju, s obzirom na okolnosti izvršenja krivičnog dela, može se konstatovati da je veoma blaga kaznena politika – najviše je izrečenih kazni u trajanju od 5 godina (19,2%), 4 godine (15,4%) i 3 godine (11,5%), dok je samo u jednom slučaju izrečena kazna u trajanju od 20 godina.

U obrazloženjima presuda navedene su otežavajuće i olakšavajuće okolnosti koje je sud cenio prilikom odmeravanja kazne. U nekoliko slučajeva sud je cenio kao olakšavajuću okolnost činjenicu da je delo ostalo u pokušaju i da je u konkretnom slučaju izostala posledica krivičnog dela, što je neprihvatljiv stav suda.⁹ Takođe, u jednoj trećini slučajeva sud nije našao da postoje bilo kakve otežavajuće okolnosti.

Femicidi

Analizirane su 94 pravnosnažne sudske presude za krivična dela ubistva, svih oblika teškog ubistva, teške telesne povrede kvalifikovane smrću, ubistva na mah i nasilja u porodici sa smrtnim ishodom, koje se odnose na slučajeve nasilnog lišenja života žena koje su počinili muškarci. U nekoliko postupaka došlo je do promene pravne kvalifikacije krivičnog dela u različitim fazama postupka, a ova promena je išla od teže ka lakšoj (npr. teško ubistvo prekvalifikованo u ubistvo, ubistvo u ubistvo na mah i teško ubistvo u nasilje u porodici sa smrtnim ishodom), što je dovodilo i do odmeravanja blaže kazne.

Kao i kod pokušaja femicida, najveći broj krivičnih dela izvršen je u gradu. Najčešće su krivična dela izvršena u zajedničkom stanu (kući/dvorištu) žrtve i učinioca ili stanu (kući/dvorištu) žrtve, ukupno 70,1% slučajeva, što još jednom potvrđuje rezultate prethodnih istraživanja nasilja prema ženama, da je najmanje bezbedno i najnesigurnije mesto za boravak žene upravo njen dom.

Najviše ubistava je izvršeno upotrebom hladnog oružja (35,1%) i fizičke sile (21,2%), dok je u 14,8% korišćeno vatreno oružje. Neki femicidi bili su posebno brutalni – u jednom slučaju je učinilac primorao žrtvu da popije „sonu kiselinu“, dok je jedan od učinilaca žrtvu (bebú devojčicu) prvo povređivao rukama, na nekoliko minuta stavio u frižider, a zatim izbacio kroz prozor zgrade u kojoj su živelii.

Uz napomenu da zbog anonimizacije spisa predmeta i presuda nije bilo moguće utvrditi sve podatke, prema dostupnim podacima, može se konstatovati da među učiniocima dominiraju muškarci od 33 do 56 godina, najčešće oženjeni ili u vanbračnoj zajednici, sa osnovnim obrazovanjem i nezaposleni. Polovina izvršilaca je pre izvršenja femicida bila neosuđivana. Prekomerna upotreba alkohola zabeležena je u 28,5% slučajeva, dok je zavisnost od psihoaktivnih supstanci postojala kod 4% učinilaca. Najveći broj učinilaca (36,7%) bio je u vreme izvršenja krivičnog dela smanjeno uračunljiv, ali ne do stepena bitnog, što znači da su bili sposobni za rasuđivanje i odlučivanje i da su bili svesni da delo koje čine nije u skladu sa zakonom.

Kao što je napomenuto, o porodičnim prilikama, karakteristikama ličnosti i ponašanju učinilaca femicida do momenta izvršenja dela ima veoma malo podataka u spisima predmeta.

Oštećena i učinilac su 10 godina bili u emotivnoj vezi iako je učinilac oženjen i ima troje punoletne dece. Izvesno vreme pre izvršenja femicida, dolazilo je do čestih svađa najviše zbog toga što učinilac nije mogao više da izdržava svoju porodicu i emotivnu partnerku.

Najčešći odnos između učinjocia i žrtve u ispitivanom uzorku jeste partnerski i porodični. U dosadašnjim istraživanjima femicida nesumnjivo je utvrđeno da najveći rizik od pojave femicida postoji kada se učinilac i žrtva nalaze u intimnom partnerskom odnosu, što ukazuje na izuzetno veliku društvenu opasnost femicida jer se javlja u onim odnosima u kojima bi trebalo da vlada poverenje, privrženost, iskrenost i ljubav.

⁹ Pokušaj je fakultativni osnov za ublažavanje kazne i može se tretirati kao olakšavajuća okolnost ukoliko je ponašanjem učinjocia posle izvršenja krivičnog dela otklonjena posledica, što se u konkretnim slučajevima nije dogodilo.

Najveći procenat učinilaca ne priznaje krivično delo (22,4%), nešto je manje učinilaca koji izražavaju žaljenje i kajanje (14,2%), a isto toliko učinilaca ne daje objašnjenje za izvršeno delo ili ga nema. Sopstvenu odgovornost za učinjeno delo prihvata 13,2% izvršilaca, dok 7,1% izvršilaca prebacuje odgovornost na žrtvu. Kada ovaj rezultat upoređimo sa rezultatom koji pokazuje odnos prema izvršenom krivičnom delu, možemo da zaključimo da učinioci priznaju da su izvršili krivično delo, ali smatraju da je žrtva kriva i da je ona svojim ponašanjem doprinela da dođe do izvršenja krivičnog dela. Izražavanje kajanja učinioca proizlazi iz osećaja samosuženja i straha od izricanja strože kazne.

Kao što je već napomenuto, veoma je malo podataka u spisima predmeta o žrtvama. Žrtve su bile različite starosne dobi, ali treba napomenuti da je u ispitivanom uzorku znatna zastupljenost žena starijih od 65 godina (19,1%), što ukazuje na to da su učinioci često koristili nemoć i/ili bespomoćnost žrtve. Najveći broj žrtava je bio u braku ili vanbračnoj zajednici, a u najvećem broju slučajeva nema podataka o obrazovanju i zaposlenosti žrtava. Za celovitu analizu fenomena femicida potrebno je raspolagati podacima o društvenom statusu žena žrtava femicida, koji u velikoj meri zavisi od njihovog obrazovanja, zanimanja i zaposlenosti. Ti podaci mogu da pokažu da li društveni i radnopravni status žena povećava ili smanjuje rizik od femicida i da li njihovo zanimanje, svojim specifičnim karakteristikama, doprinosi njihovoj ugroženosti.

Postojanje istorije nasilja prema ženi ukazuje na dinamiku nasilnih odnosa i njihovu učestalost i signalizira potrebu da se istraži reagovanje institucija sistema u slučajevima u kojima je ubistvo prethodilo nasilje. Međutim, sud, po pravilu, ne sagledava istoriju odnosa učinioca i žrtve, u situacijama kada izvršilac prethodno nije osuđivan za dela nasilja prema žrtvi. Žrtve su se veoma retko prethodno obraćale za pomoć nadležnim državnim organima i ustanovama zbog nasilja u porodici. Ova činjenica, koja je potvrđena u mnogim prethodnim istraživanjima nasilja u porodici i femicida, ukazuje na veliko nepoverenje žena u institucije sistema. Žrtve se oslanjaju na sopstvenu strategiju i same traže izlaz iz situacije nasilja, čime se minimalizuje opasnost od nastanka težih posledica.

Najčešći motivi izvršenja femicida, kao i u slučajevima pokušaja femicida, bili su ljubomora, osveta zbog raskida emotivne veze ili bračne/vanbračne zajednice, kao i mržnja i netrpeljivost zbog neuzvraćene ljubavi i prekida bračne/vanbračne zajednice.

Između učinioca i njegove vanbračne supruge odnosi su bili skladni izvesno vreme po zasnivanju vanbračne zajednice. Prvi problemi su nastali kada je učinilac na njenom telefonu našao sms poruku na osnovu koje je zaključio da je ona obnovila vezu sa čovekom kod koga su se upoznali. Zbog toga su prekinuli vanbračnu zajednicu i vanbračna supruga se odselila. Kritičnom prilikom je nasilno ušao u stan u kome je stanovala sa njihovim maloletnim sinom, prethodno je udarao šamarima i pesnicama po glavi i telu, kada je pala na pod udarao je nogama u predelu glave i tela, a zatim je ubadao nožem u predelu vrata i grudnog koša, od kojih povreda je preminula. Učinilac je pročitao sms poruke iz telefona svoje supruge i zaključio da je ona u intimnoj vezi sa drugim muškarcem pet godina, a on za to nije znao. Od tada je preko svojih prijatelja počeo da se raspituje o toj vezi, a, kada mu je supruga rekla „idi iz kuće, proklet bio”, napunio je kanister sa benzinom, polio suprugu i zapalio. Izjavio je da se jako kaje zbog svega što se dogodilo, jako je voleo svoju ženu, imali su skladan brak, nikada se nisu tukli, bilo je svađa, ali „u razumnoj meri”. Nikako nije mogao da se pomiri sa činjenicom da njegova supruga ima ljubavnika.

Dominantna sankcija je kazna zatvora, samostalno ili uz meru bezbednosti. Kazne zatvora su izrečene u različitom trajanju, u zavisnosti od vrste izvršenog krivičnog dela i olakšavajućih okolnosti i kreću se u rasponu od tri do 40 godina. Kazna zatvora u trajanju od 40 godina i kazna zatvora u trajanju od 15 godina izrečene su u najvećem broju slučajeva (po 15,4%), a sledi kazna zatvora u trajanju od 20 godina (14%). U nekoliko slučajeva drugostepeni sudovi, odlučujući po žalbi, izricali su blaže kazne u odnosu na kazne u prvostepenom postupku, uz promenu pravne kvalifikacije krivičnog dela.

Na kraju, treba ukazati da i dalje postoje rodni stereotipi i predrasude u sudskim odlukama. Na primer, kroz jedan analizirani slučaj partnerskog femicida, može se sagledati prisutnost i rasprostranjenost rodnih stereotipa, kao i dubina institucionalnog seksizma, koja je ujedno i pokazatelj da postojeća rodna hijerarhija ima uporište u institucijama sistema. Naime, sud je u obrazloženju presude naveo:

Životno je logično da se neko čija se vanbračna supruga ponaša onako kako se oštećena ponašala tom prilikom i sam oseća poniženo i posramljeno, upravo zbog tog svog subjektivnog osećaja poniženosti i nelagodnosti, da ima utisak i ima osećaj, iako možda to realno i nije tako, da svi samo u njega gledaju i da mu se podsmevaju.

Ovakav stav suda odraz je patrijarhalnih shvatanja rodnih uloga žena u društvu. Od žene se očekuje „dobro i smerno“ ponašanje, pa za njeni pisanstvo, koje je nesumnjivo uticalo na njeni ponašanja tom prilikom, sud ne nalazi opravdanje jer je u patrijarhalnom i veoma rodno podeljenom društvu ovakvo ponašanje neprihvatljivo, dok se istovetno ponašanje muškarca zasigurno ne bi smatralo „teškim vredanjem“ vanbračne partnerke, već bi bilo tolerisano ili eventualno opravdano njegovim pisanstvom.

Umesto zaključka

Iz kratkog predstavljanja ključnih rezultata istraživanja sudske prakse femicida i pokušaja femicida u Srbiji u petogodišnjem periodu, evidentno je da društveni i institucionalni odgovor na femicid nije adekvatan.

Imajući u vidu uzroke femicida i njegovu rodnu zasnovanost, uspešna prevencija femicida najpre zahteva prevazilaženje kulture nasilja prema ženama i uspostavljanje nulte tolerancije na nasilje prema ženama, što podrazumeva promene u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca sa ciljem iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicije i drugih praksi koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno, na stereotipnim rodnim ulogama žena i muškaraca.

Femicid je moguće spreciti koordinisanim i blagovremenim delovanjem svih institucija sistema na otklanjanju osnovnih uzroka femicida – rodna, ekonomski i socijalna marginalizovanost žena, diskriminacija žena, postojanje rodnih stereotipa i predrasuda, patrijarhalnih rodnih obrazaca, prethodno porodično nasilje, neblagovremeno i neadekvatno reagovanje institucija na prijavljeno nasilje, nekažnjavanje učinilaca nasilja, nepružanje podrške i pomoći žrtvama nasilja i dr. Takođe, veoma je značajno izvršiti pažljivu analizu svakog slučaja femicida. Dosadašnja istraživanja nasilja u porodici i femicida pokazala su da je u intimnim partnerskim odnosima femicid predvidljiv, zato što nastaje posle dugogodišnjeg neprijavljenog i neprocesuiranog nasilja u porodici i neprepoznate cikličnosti ispoljavanja nasilja. Između ostalog, ovo se može učiniti kroz uspostavljanje tela za praćenje femicida (*Femicide Watch*), što je preporučila i specijalna izvestiteljka za nasilje prema ženama 2016. godine.¹⁰

Za praćenje slučajeva femicida na nacionalnom nivou potrebno je uspostaviti jedinstvenu definiciju femicida i zvaničnu statističku evidenciju o slučajevima femicida. Neophodno je inkriminacije dela rodno zasnovanog nasilja u potpunosti uskladiti sa definicijama sadržanim u Konvenciji Saveta Evrope o spre-

10 Šimonović, D. (2016) *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*, A/71/398, dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/A.71.398.docx>

čavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici i u postojećem krivičnom zakonodavstvu predvideti femicid kao posebno krivično delo (rodno motivisano lišenje života žene) ili inkriminisati rodno motivisano ubistvo žene kao poseban oblik teškog ubistva žena koje su izvršili muškarci u kontekstu rodno zasnovanog nasilja i ubistva žena zato što su žene.

Uvidi ostvareni istraživanjem procesuiranih slučajeva pokušaja femicida i femicida pružaju dublja saznanja o fenomenologiji i etiologiji femicida, načinima procene rizika od nasilja i femicida i doprinose boljem sagledavanju izazova u pravnoj kvalifikaciji i kaznenoj politici sudova. Ova saznanja mogu biti od koristi u daljem radu na unapređenju efikasnosti delovanja institucija sistema na sprečavanju i procesuiranju femicida i osnov za dalje zagovaračke aktivnosti na planu unapređenja prevencije femicida i uspostavljanja mehanizma za praćenje femicida.

IZAZOVI I VIZIJA ZA BUDUĆE DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Adnan Kadribašić

Femicid se definiše kao ubistvo žena zato što su žene. Postoje i definicije koje određuju femicid kao bilo koje ubistvo žena ili djevojčica. U svakom slučaju, femicid predstavlja najteži oblik rodno zasnovanog nasilja. Svjetska zdravstvena organizacija je utvrdila nekoliko faktora rizika vezanih za femicid od kojih su ključni oni koji se vežu za život u zemljama sa značajnom rodnom neravnopravnosću.

Izvještaj¹ Ureda Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC) navodi da je u 2017. godini u svijetu ubijeno 87.000 žena, te da ova ubistva obično nisu rezultat nasumičnih radnji, već kulminacija prethodnog nasilja. Više od trećine žena ubijene su od strane trenutnog ili bivšeg partnera. Za razliku od žena, 80 posto ubijenih muškaraca ubijeno je od strane osoba koje im nisu bliske. Međutim, podaci o drugim oblicima femicida najčešće ostaju nedokumentovani jer odnos sa počiniocem ostaje nepojašnjen.

Prema podacima Ureda Ujedinjenih nacija za droge i kriminal iz 2017. (UNODC), svaka treća žrtva ubistva u BiH je osoba ženskog spola. Također, prema podacima koje je prikupila Agencija za ravnopravnost spolova BiH, u 2020. godini u BiH je ubijeno 12 žena, a od 2015. do kraja 2020. godine ubijeno je ukupno 56 žena.² Kako ističe Agencija, ta se ubistva ne tretiraju kao poseban oblik ubistva tj. kao femicid. Ovo je logičan zaključak budući da u pravnom sistemu BiH femicid nije definiran kao posebno krivično djelo.

Dostupni podaci dovoljno dobro ilustruju da je femicid jedan od čestih oblika preuranjениh prekida života za žene u BiH. Osnovan je Odbor za praćenje i izvještavanje po Istanbulskoj konvenciji i femicidu u BiH te je donesena odluka da se uspostavi FemicidWatch, međutim, još uvjek nije jasno kakvi će biti obrisi ovog instrumenta. Dostupnost podataka o femicidu od velikog je značaja za razvoj svijesti, ali i za praćenje učinkovitosti mjera koje poduzimaju vlasti. Ovi naporci su na tragu preporuka Dubravke Šimonović, odnedavno bivše specijalne izvjestiteljice UN-a za nasilje nad ženama, koja je u svom izvještaju iz 2016. (A/71/398) predložila uspostavljanje i načine uspostavljanja takvog mehanizma.

Bez obzira što kompletni podaci o femicidu nisu dostupni, jasno je da je femicid jedan od izazova u Bosni i Hercegovini. Prema dostupnim medijskim izvještajima u BiH, stiče se dojam da je najčešći oblik femi-

1 https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf

2 Hasanbegović, Delila, Dizdar, Amina (2021) *Narandžasti izvještaj 6: Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini u 2020. godini*, Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/07/Narandzasti_BHS_FINAL-za-web.pdf

cida u BiH ubistvo koje počini trenutni ili bivši partner žrtve. Ono što posebno zabrinjava su informacije koje pokazuju da femicid nije incident, već je posljedica dugotrajne izloženosti raznim oblicima nasilja od strane istog počinjoca. Na takav zaključak upućuju izjave osoba iz okruženja koje su često navodile da su znale za nasilje. Tako su svjedoci izjavljivali da se pričalo da je S. "godinama fizički i psihički maltretirana u tom braku" te "svašta je ona proživiljavalā" ili "ne dao Bog nikome da doživi ono što je ona". U drugom slučaju su komšije rekle "kako je bračni par i ranije imao dosta nesuglasica" mada su znali da to nisu bile samo nesuglasice jer su u haustoru zatekli tragove krvi nakon što su se "bili posvađali i fizički obračunali". Međutim, porodična zajednica nije jedino mjesto na kojem se dešava femicid. Prema medijskim izjavama, femicid je pokušan ili počinjen i prema bivšim partnericama ili čak prema ženama koje nisu željele da ostvare intimni odnos sa počinjocem.

Zašto femicidu ne treba pristupati kao drugim oblicima ubistva?

Međunarodni sistem ljudskih prava odavno naglašava vezu između diskriminacije na osnovu spola, rodno zasnovanog nasilja i obaveza država da djeluju sa dužnom pažnjom kako bi se osigurao pristup pravdi za žrtve. Razmatrajući situacije u različitim državama, različita tijela su u više navrata naglašavala važnost upravo djelovanja sa dužnom pažnjom (engl. *due diligence*). To se posebno odnosilo na situacije kršenja prava na život, lični integritet ili slobode. U pogledu nasilja nad ženama, još od 1992. godine CEDAW komitet naglašava obavezu država da zaštite prava posebno u onim situacijama kada „države propuste da djeluju sa dužnom pažnjom da spriječe kršenja prava ili da istraže i kazne počinioce nasilja i za propuštanje osiguranja naknade žrtvama“. Posljedično, standard dužne pažnje ugrađen je u Deklaraciju UN-a o uklanjanju nasilja nad ženama, Pekinšku platformu, Konvenciju *Belem do Para* te konačno u Istanbulsku konvenciju.

Kao oblik i posljedica rodno zasnovanog nasilja, pristup femicidu bi se morao bazirati na obavezama država koje proizlaze iz ključnih dokumenata u oblasti ljudskih prava. U tom smislu, države članice bi morale da sa dužnom pažnjom pristupe zaštiti žena, prevenciji i gonjenju počinilaca femicida te poduzmu neophodne institucionalne reforme da se unaprijedi prevencija femicida, da osiguraju pravnu zaštitu, podršku i obeštećenje žrtvama nasilja nad ženama.³ U biti, ovo se može podvesti pod četiri ključne obaveze (4P) svake države članice, što je potvrđeno i u Istanbulskoj konvenciji: prevencija, zaštita, gonjenje počinilaca i integrirane politike. U tom smislu femicid se ne može posmatrati odvojeno od općih napora koje države poduzimaju u vezi s nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici.

Policijske agencije i provođenje istraga sa dužnom pažnjom

Policijske agencije i policijski službenici su najčešće prva službena lica koja intervenišu u slučajevima nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, zbog čega su očekivanja žrtava i javnosti od policije posebno izražena. Ipak, nivo obaveza koje imaju policijske agencije u današnjem društvu je velik, ljudsko ponašanje je nepredvidivo te policijske agencije kontinuirano modificiraju prioritete u smislu kriminaliteta i dostupnih resursa. Uloga policijskih agencija posebno je izražena u pogledu zaštite žrtava nasilja u porodici budući da je femicid najčešća posljedica nasilja u porodici. Stoga mjere koje poduzimaju policijski službenici u smislu prevencije ponavljanja nasilja u porodici (ali i u smislu unutarpartnerorskog nasilja) moraju biti i u službi prevencije femicida.

³ Vidjeti na primjer: Bečka deklaracija o femicidu. Dostupno na: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf

Ipak, pozitivne obaveze koje proizlaze iz međunarodnih obaveza koje se odnose na djelovanje policijskih agencija ne mogu biti postavljene niti se mogu shvatiti na način da se njima nameće nemoguć odnosno neproporcionalan teret za institucije. Stoga se ne može reći da svaki navod o opasnosti po život obavezuje policiju da poduzme operativne mjere na sprečavanju ostvarenja tog rizika. Standard koji je razvio Evropski sud za ljudska prava je da će se smatrati da je država propustila da ispunji svoje pozitivne obaveze „*kada se utvrdi da su u vrijeme postojanja stvarne i neposredne opasnosti vlasti znale odnosno da su trebale znati za rizik po život određene osobe uslijed krivičnog djela treće osobe, te da nisu poduzele mjere u okviru svojih ovlasti, a putem kojih se razumno moglo očekivati izbjegavanje navedenog rizika.*“⁴ Sličnog je stava bio i Komitet za ukidanje diskriminacije nad ženama UN-a kada je zaključio da je počinitelj „*sa svojim nasilnim ponašanjem (prijetnje, intimidacije, premlaćivanje) prevršio svaku mjeru*“ te da „*javni tužilac je bio svjestan ove činjenice i odbio je zahtjev policije da se počiniocu izdaju mjere pritvora u pogledu konkretnih incidenata koji datiraju od avgusta 2000. i oktobra 2002. godine.*“⁵

Istanbulска конвенција је препознала да би један од осnovних приступа требала бити procjena rizika. Тако је у члану 51. наглашено да је потребно подузети мјере да надлеžни органи обављају procjenu rizika од убиства, озбиљности ситуације и ризика од понављања насиља с ciljem управљања ризиком и, ако је неophodno, координiranog осигуранja и подршке. Procjena rizika је једна од новина која постаје standard поступања policijskih agencija u BiH. Prema Zakonu o заштити од насиља у породici u RS⁶ i Nacrtu Zakona o заштити од насиља u porodici u FBiH⁷, procjena rizika је саставни dio procedura које требају да проводе policijske agencije.

Gledajući komparativne primjere, ali i obaveze Bosne i Hercegovine, јасно је да је procjena rizika један од приступа који полиција (задјено с другим актерима) може да проводи код прве intervencije kako би се смањио ризик од:

- ponavljanja насиља
- ескалације насиља
- убиства партнера.

Procjena rizika се мора посматрати као систематски приступ који дaje информације о могућим будућим posljedicama које су резултат насиља између партнера. Postoji неколико потврђених метода које су се показале као корисне јер могу да подрже policijske službenike да утврде и управљају ризицима на структурисан начин. Овај приступ također смањује могућност да policijski službenici који имају мало искуства (или од ranije формирane идеје о насиљу) propuste ključне елементе који би се требали што ranije adresirati.

Za provođenje procjene rizika постоји неколико provjerenih метода. Неки од најчешће korištenih, као што су Ontario, Danger Assessment i DASH, daju ocjenu o nivou rizika od femicida. Drugi, као што је SARA i njena pojednostavljена verzija B-SAFER, predstavljaju smjernice. Тако се npr. SARA (Spousal Assault Risk Assessment) састоји од 20 faktora rizika, dok B-SAFER, који је развила полиција у Шведској, а користи се и у другим земљама (npr. Грчка, Češka, Italija), има 10 faktora rizika. Тако verzija SARA-S која се користи у Италији има 10 faktora rizika на strani почињиоца и dodatnih pet faktora “ranjivosti” на strani жртве.

⁴ Predmet Opuz protiv Turske (Aplikacija br. 33401/02) PRESUDA STRASBOURG, 9. juni 2009.

⁵ Mišljenje Komiteta za ukidanje diskriminacije nad ženama u skladu sa članom 7, stav 3 Fakultativnog protokola uz Konvenciju o ukidanju svih облика diskriminacije nad женама (trideset i deveta sjednica), Predstavka br. 5/2005.*

⁶ Zakon o заштити од насиља у породici Republike Srpske (“Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019)

⁷ Nacrt dostupan na: <https://predstavnickidom-pfbih.gov.ba/bs/page.php?id=2834>

SARA⁸ je strukturirani vodič od 24 stavke za procjenu rizika kod pojedinaca za koje se sumnja ili za koje se zna da su žrtve nasilja u porodici ili partnerskog nasilja. Osam stavki opisuje prirodu nasilja intimnog partnera u smislu vrste, učestalosti i eskalacije ponašanja, kao i kršenja zaštitnih mjera. Narednih deset stavki odnosi se na počiniteljevo ponašanje u vezi sa društvenim, međuljudskim i psihološkim karakteristikama. Konačno, šest stavki opisuje ranjivosti koje bi mogle ometati sposobnost, priliku ili motivaciju žrtve da se uključi u samozaštitno ponašanje. SARA pomaže u karakterizaciji rizika koji pojedinac predstavlja za svog bračnog druga, djecu, drugog člana porodice ili bilo koju drugu osobu uključenu u smislu vjerovatnoće, neposrednosti i ozbiljnosti. Instrument ne koristi statističke metode za odlučivanje o riziku, već je to strukturirana metoda profesionalnog prosudživanja koja nudi smjernice za prikupljanje relevantnih informacija i donošenje odluka⁹. Da bi se donijela konačna odluka potreban je pristup medicinskoj dokumentaciji (ako postoji) i spisima o eventualnoj ranjoj osuđivanosti. Konačno, SARA predviđa da počinilac i žrtva učestvuju u razgovorima. Sam pristup koji se koristi u SARA metodologiji sastoji se od pet koraka. U prvom koraku voditelji prikupljaju procjene i dokumentuju osnovne informacije o slučaju. U drugom koraku, identificira se prisutnost 24 faktora u tri domena na osnovu kojih se u trećem koraku procjenjuje relevantnost faktora u odnosu na počinjenje ili sprečavanje budućeg nasilja. U četvrtom koraku opisuju se najvjerojatniji scenariji budućeg nasilja te se u petom koraku preporučuju načini upravljanja rizikom nasilja uzimajući u obzir identifikovane faktore i scenarije. U šestom i posljednjem koraku, evaluatori dokumentiraju svoju prosudbu o ukupnom nivou rizika¹⁰.

Stanje u Bosni i Hercegovini i vizija za razvoj pristupa procjene rizika

U Bosni i Hercegovini procjena rizika je predviđena zakonima o zaštiti od nasilja u porodici koji uključuju i zaštitu osoba koje su u intimnoj partnerskoj vezi.¹¹ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH u tom smislu daje manje informacija o sadržaju procjene rizika.¹² Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije¹³ ovo pitanje razrađuje i uređuje osnovne elemente procjene rizika koji se odnose na prikupljanje podataka o ponašanju, ranjem prijavljivanju počinjoca i podataka koje posjeduje organ starateljstva, podataka o žrtvi i ponašanju nakon izrečene zaštitne mjere, zaključak o procijenjenom ponašanju počinjoca nasilja i žrtve nasilja tokom trajanja zaštitne mjere uz procjenu ugroženosti žrtve nasilja te potrebu zbrinjavanja žrtve u sigurnu kuću. Potrebno je istaći da se prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u FBIH i Pravilniku ova procjena radi nakon izricanja zaštitne mjere te nije sasvim jasno da li se slična procjena obavlja u slučaju da zaštitna mjera nije izrečena. Nacrt zakona koji je u toku pisanja ovog teksta bio u drugom čitanju detaljnije je uredio procjenu rizika na vrlo sličan način kako to uređuje postojeći Zakon u RS (vidi u nastavku).

8 Spousal Assault Risk Assessment Guide, Version 3

9 Messing, J. T., & Thaller, J. (2015). Intimate partner violence risk assessment: A primer for social workers. *British Journal of Social Work*, 45(6), 1804–1820. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu012>

10 Kropp, P. R., & Hart, S. D. (2015). The Spousal Assault Risk Assessment Guide Version 3 (SARA-V3). Vancouver, Canada: ProActive ReSolutions Inc.

11 Zakoni uređuju da se pojam porodice odnosi i na "lica koja su međusobno bila ili su još uvijek u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom."

12 Zakon koristi termin "procjena ugroženosti".

13 Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije ("Službene novine Federacije BiH", broj 19/14)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske¹⁴ izmjenama iz 2019. godine detaljnije je uredio pitanje procjene rizika tako da se ona vrši po svakoj prijavi nasilja u porodici. Utvrđeno je ukupno sedam faktora rizika i to:

- a) da li je učinilac ranije ili neposredno prije procjene rizika učinio nasilje u porodici ili neki drugi vid nasilja i da li je spremjan da ga ponovi,
- b) da li je prijetio ubistvom ili samoubistvom,
- c) da li posjeduje oružje,
- d) da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance,
- e) da li postoji sukob oko starateljstva nad djetetom ili oko načina održavanja ličnog kontakta djeteta i roditelja koji je učinilac,
- f) da li je učiniocu izrečena hitna mjera ili mjera zaštite od nasilja u porodici,
- g) da li žrtva doživljava strah i kako ona procjenjuje rizik od ponavljanja nasilja i
- h) druge činjenice i okolnosti od značaja za procjenu rizika.

I ovim Zakonom je uređeno da će ministar unutrašnjih poslova donijeti pravilnik o postupku i načinu sproveđenja procjene rizika. Iako je rok za donošenje istekao do trenutka pisanja ovog teksta, pravilnik nije donešen. Ipak, značajno je istaći da Zakon povezuje značajne elemente vezane za procjenu rizika koji se odnose na pitanja ponašanja počinjoca, osjećaja ugroženosti žrtve i drugih faktora koji se odnose na odnose u porodici. U odnosu na Zakon u FBiH, procjena rizika se radi po prijavi i nije nužno vezana za postupak izricanja hitnih mjer zaštite. Konačno, u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu¹⁵ procjena rizika nije posebno naglašena.

Primjeri iz dva entitetska zakona potvrđuju da je procjena rizika/ugroženosti dio policijskog postupanja u slučajevima nasilja u porodici uključujući i osobe koje su trenutno ili su bile ranije u partnerskoj vezi. U ovom trenutku nisu dostupne informacije o učinku i adekvatnosti ovog pristupa procjeni rizika koji provodi policija u smislu sprečavanja femicida. Općenito, sva tri zakona ne stavljaju naglasak na ubistvo kao ishod kao oblik femicida. Ipak, mјere koje su propisane ovim zakonima imaju potencijal da budu instrument sprečavanja femicida.

Nažalost, informacije o primjerima femicida sa početka ovog teksta pokazuju da postoji dosta prostora da se odgovor u smislu sprečavanja femicida unaprijedi. Posmatrajući informacije koje su dostupne o slučajevima femicida može se izvući nekoliko zaključaka. Očigledno je da i dalje postoji visok prag tolerancije u društvu zbog kojeg se žrtve, ali i svjedoci ne odlučuju da prijavljuju rodno zasnovano nasilje. Ovo se može zaključiti iz izjava svjedoka prethodnog nasilja za koje se ističe da nije bilo prijavljeno. To potvrđuje i OSCE-ova studija¹⁶ prema kojoj je samo mali broj žena koje su iskusile nasilje prijavilo nasilje nadležnim tijelima i zatražilo pomoć od institucije ili organizacije koja pruža takvu pomoć unutar zajednice. Prag tolerancije je vjerojatno i vezan za nepovjerenje u rad institucija vlasti sa obzirom da tek trećina osoba u

¹⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019)

¹⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 7/2018)

¹⁶ Istraživanje OESS-a o o nasilju nad ženama – Izvješće za Bosnu i Hercegovinu, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2019, dostupno na <https://www.osce.org/hr/secretariat/439724>

društву u potpunosti vjeruje u rad policije.¹⁷ Konačno, OSCE-ova studija je utvrdila neinformiranost o postojanju službi za pomoć kao još jednu u nizu mnogih prepreka za žene koje žele prijaviti svoja iskustva. Zbog ovih činjenica veći broj incidenata nasilja ostaje neprijavljen.

Ne postoji dovoljno informacija o adekvatnosti djelovanja policijskih agencija kada je u pitanju prevencija femicida. Nekoliko primjera koji su dostupni javnosti pokazuju da i kada je nasilje i/ili prijetnja nasiljem bila prijavljena, odgovor nije bio adekvatan. Prema dostupnim informacijama, u većini njih mogao se prepoznati veći broj faktora koji bi ukazali na veliki rizik od femicida kao što su ponavljanje radnje, prijetnje smrću, uhođenje, kršenje mjera prilaska, pristup oružju i slično. Zbog toga i nije jasno da li su elementi procjene rizika koji su sadržani u zakonima u BiH adekvatni i sveobuhvatni. Metode procjene rizika koje su navedene ranije, s druge strane, više puta su evaluirane te su ocijenjene kao pouzdane. To se posebno odnosi na model SARA koji može da posluži za dalji razvoj procjene rizika u BiH.

Isto tako, nejasno je da li postoji naknadna procjena postupanja u tim predmetima. U nekim zemljama, recimo u Španiji, takve procjene po službenoj dužnosti (ex officio) u svakom slučaju femicida provode nezavisne institucije za ljudska prava (Ombudsman u Španiji) ili interna kontrola u slučaju Novog Zelanda. Slično je i Ombudsman u Australiji provodio analizu djelovanja policijskih agencija u pogledu prijava vezanih za nasilje u porodici sa nizom preporuka za unapređenje djelovanja.¹⁸ U BiH bi takav postupak mogao da provodi Odbor za praćenje i izvještavanje po Istanbulskoj konvenciji i femicidu u BiH ili Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH, ali do sada ne postoje informacije da se to redovno dešava.

Ipak, djelovanje policijskih agencija ne može se posmatrati izolovano od drugih segmenta društva. Stiče se dojam da je svijest o femicidu u BiH na niskom nivou. Upravo stoga se smatra da uspostavljanje i funkcionisanje instrumenta za prikupljanje podataka o femicidu FemicidWatch ima potencijal za razvoj svijesti o ovom problemu. U nekim zemljama, kao što je Francuska ili Španija, podaci su bili ključni za širi društveni odgovor. U Francuskoj su podaci o femicidu rezultirali novim izdvajanjima za otvaranje novih 1000 mjeseta u sigurnim kućama, nabavci elektronskih uređaja za praćenje mjera zabrana približavanja, ali i reviziji postupanja preko 400 policijskih stanica u pogledu nasilja nad ženama. U Španiji su osnovani posebni sudovi za nasilje u porodici te su osigurana dodatna sredstva za podršku žrtvama. Ovi, ali i drugi primjeri ukazuju da djelovanje policijskih agencija uveliko ovisi i o drugim segmentima društva.

17 Anketa percepcija građana u Bosni i Hercegovini (NSCP-BiH), 2019, Projekat MEASURE-BiH

18 https://www.ombo.nsw.gov.au/_data/assets/pdf_file/0020/3476/Audit-of-NSW-Police-Force-handling-of-domestic-and-family-violence-complaints-Special-report-To-Parliament-May-2011.pdf

DVA TIPA NASILNIKA I DVA "RAZLOGA" ZAŠTO ubiju ženu

Indira H. Nović

Čim se spomenu nasilni muškarci, neko uskoči s pitanjem: "A, šta ćemo sa agresivnim i nasilnim ženama?! Žene često prve počinju svađe... napadaju, provociraju... neke i fizički zlostavljuju muža!" Nema sumnje, i statistike to dokazuju: Kad je u pitanju *situacijsko nasilje* (izolovani incidenti), žene su podjednako nasilne, "mada muškarci naprave više štete", tvrdi američki sociolog Michael Johnson, poznat po svojoj tipologiji nasilja u porodici.¹ Bračni konflikt je rezultat frustracije, želje da se dokaže ko je u pravu, a ko u krivu, ili potrebe da se diskusija prekine tako što će se partneru "začepiti usta". Najčešće se radi o nedovoljno razvijenim komunikacijskim vještinama para, i nesposobnosti da se frustracija i ljutnja izrazi bez fizičkog nasilja ili vrijedanja partnera. Kad se veza prekine, obično se prekinu i svađe koje su vodile u situacijsko nasilje.

Sistematsko nasilje je nešto sasvim drugo. Skoro uvijek je riječ o muškarцу koji zlostavlja ženu. U pitanju je ponavljajući obrazac nasilničkog ponašanja koji ima tendenciju da eskalira u intenzitetu i učestalosti... često do tačke kad nasilnik ubije ženu (femicid).

Femicid se nekad definiše kao ubistvo žene kad je *mržnja* razlog što je ubijena. To ima smisla: muškarci koji sistematski zlostavljaju ženu nikako ne vole da čuju da ih žena napušta – imaju svoje razloge zašto to ne vole – pa mnogi nasilnici u tim trenucima osjećaju ne samo ubilački bijes, nego i mržnju prema njoj. Nije onda čudo što se femicid najčešće dešava kad žena napusti nasilnog partnera ili kad nasilnik sazna da ga planira napustiti. To je dobro poznata činjenica, i zato se takozvani *postseparacioni femicid* smatra vrstom homicida kojeg je najlakše predvidjeti i spriječiti.

Svi kriminolozi se slažu da je postseparacioni femicid ubistvo koje se najlakše može spriječiti – jer ako znamo rizične faktore i okolnosti u kojima je žena izložena opasnosti da bude ubijena, onda možemo poduzeti mjere da spriječimo tragediju – ali, interesantno, ne poduzimamo ih. Mediji vrlo često objavljaju vijesti kao što je ova:

"Na autobuskoj stanici u Pančevu u julu ove godine suprug je ubio ženu, višegodišnju žrtvu nasilja u porodici, nekoliko dana pošto je prijavila policiji da ga se plaši. Žrtva je na dan ubistva izašla iz sigurne kuće, a njemu je bio zabranjen prilaz..."

¹ Johnson, Michael P. (1995) "Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women," *Journal of Marriage and Family*, Vol. 57, No. 2, pp. 283-294.

"Iako Krivični zakonik i novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici treba da spreče da nasilnik iznova nauđe žrtvi, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), ovakva ubistva se u proseku dešavaju dva puta mesečno."

Ili ova:

"Javno reagovanje nevladinih organizacija: O ubistvu Alme Kadić

(...) brutalnom ubistvu kome je prethodilo **dugogodišnje nasilje u porodici, proganjanje i zlostavljanje Alme, koja je nebrojeno puta zvala policiju za pomoć i ukazivala im na ozbiljne prijetnje** koje je dobivala od bivšeg supružnika.

Alma Kadić je živjela pod pritiskom svakodnevnih prijetnji, koje je redovno prijavljivala. **Alma je policiji prijavljivala, a policija je Eldina 'opominjala'.**

U ovom slučaju, kao i u brojnim drugim slučajevima ubistava kojima se tragično završi nasilje u porodici, **zakazalo je cjelokupno bosanskohercegovačko društvo, a posebno oni koji su imali obavezu reagovati. Zakazao je, dakle, policijski sistem kome se Alma obraćala i koji su njenu situaciju jako dobro poznavali. Često je zvala policijsku stanicu u Novom Gradu i molila za pomoć.**

Zakazala je i druga karika u referalnom mehanizmu zaštite – pravosuđe.

Zakazala je naša intelektualna i politička elita koja decenijama ignorira problem nasilja u porodici. Zakazalo je naše zakonodavstvo, odnosno naši politički predstavnici koji su 5. jula ove godine u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH **povukli Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici jer nije dostavljen na sva tri jezika**, na bosanskom, srpskom i hrvatskom! (...)“²

Nekoliko je razloga što ih ne poduzimamo, a treba uključiti i činjenicu da mi baš i ne razumijemo najbolje šta motiviše nasilnog čovjeka da ubije ženu.

Zašto si je ubio?

Ponašanje nekih muškaraca je vrlo predvidljivo. Svojim nasiljem tjeraju ženu od sebe, a onda je na sve moguće načine nastoje vratiti u bračnu zajednicu. Njihov ambivalentan odnos – zlostavljuje je, ali joj ne dozvoljavaju da ode – najvidljiviji je u situacijama kad ih žena napušta. Dobijaju napade bijesa, vrijedaju je, prijete joj, uhode je... Posmatraču sa strane djeluje kao da nasilnom muškarcu teško pada kad nije u kontaktu sa ženom koju zlostavlja. Zašto je ne može pustiti da ode?

Mnoge žrtve dugogodišnjeg nasilja tvrde da je pravi pakao u njihovim životima nastao onda kad su napustile nasilnog muža. Njegovo konstantno terorisanje – opsesivno praćenje i špijuniranje, zvanje telefonom u pola dana i u pola noći... molbe, preklinjanja, plač, pa onda prijetnje... prijetnje da će je ubiti ako se ne vrati, ili da će prvo ubiti nju pa onda sebe – izazivaju u ženi intenzivan strah. Zato se *sistematsko nasilje nad ženom* – sinonim za nasilje u porodici – često naziva *terorizam u intimnoj sferi*.

Neki nasilnici zaista djeluju kao teroristi. Žena s kojom žive je njihov talac; kontrolišu je kroz prisilu (engl. *coercive control*) i ucjenjivanje (*ili ćeš uraditi to što očekujem od tebe ili znaš šta te čeka!*); tretiraju je kao niže vrijednu, vrijedaju je, ponižavaju, fizički zlostavlju...

Drugi se ponašaju kao životinje predatori. Policijski izvještaji često opisuju nasilnika kao predatara koji uhodi plijen – uplašenu ženu koja bježi od njega. A, kad je uhvati, divljački se baci na nju. Nekad je i ubije. Zašto? Znamo zašto divlja životinja ubija drugu životinju. Plijen je hrana. Ali kako objasniti da veliki

² <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-muslim/javno-reagovanje-o-ubistvu-alme-kadic/423519>

broj muškaraca ubije ženu baš onda kad žena napusti vezu ili se razvede od njih?! Nasilni muškarci koji misle da više nemaju šta izgubiti mogu biti veoma brutalni, upozoravaju kriminolozi.

Ima raznih vrsta nasilja i mnogo razloga za nasilje. Nasilničko ponašanje može nasilniku biti korisno - pomaže mu da ostvari neki svoj cilj. Ova vrsta nasilja naziva se *instrumentalno nasilje*. Nasilnik koristi žrtvu kao sredstvo za postizanje nekog za njega poželjnog cilja: to može biti novac, usluge, droga, seksualna gratifikacija kad siluje žrtvu... ali i prijatan osjećaj (nad)moći kad dominira nad ženom i kontroliše je. U ovom prijatnom osjećanju moći nad drugim ljudskim bićem (ili životinjom) naročito uživaju oni koje nazivamo sociopate ili psihopate. Neki razviju ovisnost o tom osjećaju nadmoći – kad mogu izazivati u žrtvi emocije koje žele da izazovu, a najviše ih uzbudjuje kad žrtva doživljava strah, bol i poniženje. Tipičan primjer su serijske ubice. Uživaju u mučenju i ubijanju ljudi, kao što alkoholičar uživa u alkoholu ili narkoman u drogi.

Adikcija = obrazac ovisničkog ponašanja koje ima štetne posljedice. Osoba je svjesna opasnosti ili štete koju nanosi sebi i drugima. Obrazac ovisničkog ponašanja – bilo da je u pitanju uzimanje supstanci (alkohol, droga, hrana...) ili se radi o behavorialnoj adikciji (kockanje, igranje videoigara itd.) – s vremenom eskalira u učestalosti i intenzitetu zato što se razvija tolerancija (potrebno je sve više i/ili sve češće onog od čega je osoba postala ovisna kako bi se postigao bar približno isti osjećaj prijatnosti kao ranije).

Nasilje serijskog ubice je instrumentalno; pomaže mu da ostvari cilj (osjećaj zadovoljstva kad ubija). Instrumentalno nasilje koristi i jedan tip nasilnog muškarca koji se u literaturi o nasilju u porodici naziva *kobra nasilnik*.

Drugi oblik nasilja je *reakтивно nasilje* – reakcija na nešto što se opaža kao provokacija. Reaktivno nasilje je motivisano averzijom. I dok je u slučajevima instrumentalnog nasilja žrtva sredstvo da se nešto postigne ili dobije, kad je u pitanju reaktivno nasilje, žrtva je meta. Žena je rekla ili uradila nešto što je nasilniku izazvalo neprijatnu emocionalnu reakciju (averziju), i on je reagovao nasiljem. Nasilnik svoje nasilničko ponašanje obično interpretira kao opravданo. Ako ga pitamo zašto je pretukao ili ubio ženu, tvrdiće da je takvo njegovo ponašanje re-akcija na nešto što je žena *njemu* uradila. Ona ga je isprovocirala, povrijedila, ponizila... on se samo branio ili želio da je kazni, i ništa više! Ovaj tip nasilnog muškarca se naziva *pitbul nasilnik*.

Proračunati kobra tip (koji hladnokrvno i strateški oprezno uspostavlja dominaciju i kontrolu nad ženom kako bi je ugurao u poziciju njemu podredene) i eksplozivni pitbul tip (koji reaguje nasiljem kad mu se ne sviđa kako ga žena tretira) najčešći su tipovi nasilnika s kojima policija ima posla, pišu Neil Jacobson i John Gottman.³ Ova dva univerzitetska profesora psihologije su deset godina studirali ponašanje nasilnih muževa, i došli do zaključka da se muškarci koji sistematski zlostavljaju partnerku mogu svrstati u tip I (kobra; 20% nasilnika) i tip II (pitbul; 80% nasilnika u njihovom uzorku).

Zašto nazivi kobra i pitbul? Kobra je podmukla i veoma opasna zmija otrovnica koja se umiri i fokusira na žrtvu prije nego što skoči na nju, a pitbul – pasmina psa koji je postao sinonim za opasnost – lako se razbjesni i, kad zabije zube u žrtvu, ne popušta!

Kobra

Kobra je perfidni igrač koji uživa u igri “ja nadređen – ti podređena”. Žene koje su živjele u braku s kobrom tvrde da se on – kao nekakav vampir – hrani na njihovom osjećaju degradacije. Potrebna mu je žena koja mu se potčinjava, jer se ne može osjećati moćno i superiorno ako se ona ne osjeća podređeno i inferiorno.

³ Jacobson, Neil, Gottman, John (1998) *When Men Batter Women*, New York, Simon & Schuster

Da bi se učvrstio u poziciji dominantnog, kobra koristi uobičajene taktike i strategije: nastoji da izoluje ženu i odvoji je od porodice i prijatelja (naročito onih kojima on nije simpatičan i koji bi mogli odvući od njega); trudi se da je učini finansijski i emocionalno ovisnom o njemu; koristi razne oblike mentalne manipulacije kako bi uticao na njen način razmišljanja i (ne)sagledavanja situacije u kojoj se našla (engl. *gaslighting*); koristi poznatu psihološku taktiku naizmjeničnog kažnjavanja i nagrađivanja – zlostavlja je, ali je i povremeno bombarduje izljevima ljubavi i pažnje (naročito na početku veze), kako bi je kroz tako-zvano traumatsko vezivanje (engl. *traumatic bonding*) držao u klopcu – otrovnoj partnerskoj vezi iz koje nije lako izaći.

U literaturi se kobra opisuje kao tipični "kontrolor" (engl. *coercive controller*) koji vješto uspostavi kontrolu nad svim aspektima ženinog života. Kontrolisati ljude znači biti u stanju da ih prisiliš da se ponašaju onako kako želiš da se ponašaju, rade ono što zahtijevaš da rade... ili ne rade ono što bi oni htjeli da urade... ali i da im izazivaš osjećanja koja želiš da osjećaju. I kobra je vrlo uspješan u tome. (Stručnjaci koji rade sa žrtvama nasilja u porodici uče žene kako da pred kobrom ne pokazuju strah ili osjećaj povrijedenosti i poniženja). Kobra rado izdaje uputstva o tome šta žena treba, a šta ne treba da radi, i uvodi pravila koja ona mora da slijedi i poštuje... u protivnom, zna šta je čeka! Zašto su mu važna ta pravila i regulative? Kad-tad će ih ona prekršiti i tako mu dati priliku da je kažnjava (zlostavlja), i iz kažnjavanja crpi osjećaj zadovoljstva. Ali ima jedan još važniji razlog: Kad žena pita kobra-muža da li može otići kod frizera da se ošiša, njegov mozak – stimulisan osjećajem da je *on taj kojeg se pita u ovoj kući!* – pojačano luči serotonin. Serotonin je neurotransmiter koji popravlja raspoloženje, pomaže da se izborimo sa depresijom i, što je za kobru najvažnije – može pojačati osjećaj zadovoljstva sobom. Poznato je da se serotonin luči u socijalnim situacijama kad dominiramo, kad smo "glavni u raji", kad naredujemo drugima šta treba da rade, kad nam se dive, poštuju nas... i kobra voli taj osjećaj. Voli i da izaziva ženina osjećanja. "Hoću da me poštujes i da me se boji", kaže kobra. Zašto mu je važno da ga se žena plasi? Strah je najbolji znak da te poštujes. Moć ima onaj ko može da ti nešto naredi, i onaj koga moraš pitati za dozvolu. Moć ima i onaj ko može da te kazni ako ne uradiš to što ti je naređeno, i kobra želi da ima takvu moć. Svaki put kad žena traži pare da se ošiša, on se osjeća superiorno i poštovano. Svaki put kad više na nju ili prospe ručak jer je neslan (i onda zahtijeva da ona sve to počisti!), on potvrđuje mišljenje o sebi i njoj: *Ja sam gazda, ona je meni podređena.* Osjećaj sebe kao (nad)moćnog je opojno prijatan. Razumljivo je onda zašto neki ljudi postanu ovisni o osjećaju moći i dominacije, kao što narkoman postane ovisan o heroinu.⁴

Za razliku od pitbula, koji lako plane i brzo eksplodira, kobra često ostavlja "hladan utisak". Nekad policija dođe na vrata – jer su komšije prijavile nasilje u porodici – i nađu "histeričnu ženu koja ne zna šta govori" i smirenog muškarca koji logično i racionalno objašnjava "šta se desilo". Naravno, i kobra može koristiti eksplozivno (re-aktivno) nasilje ako kojim slučajem žena odbije da mu se podredi, sumnja u istinitost njegovih priča u kojima glorifikuje sebe, kaže nešto što mu se ne sviđa ili, ne daj Bože, proba da pobegne od njega. Takvo njegovo reaktivno nasilje ima vrlo važnu funkciju: zastrašiti ženu kako bi se vratila u ulogu sluge ili roba, i time njemu omogućila da se osjeća kao njen gazda ili gospodar. Mirni razvod braka ne dolazi u obzir! Ako žena napusti dodijeljenu joj ulogu "ti podređena", on ne može igrati "ja nadređen", zato nijedan ženin razlog za napuštanje veze ili braka neće biti dovoljno dobar, i on će učiniti sve da je zadrži. Ako ona ipak ode od njega, u velikom broju slučajeva uspjeće da je uz pomoć nasilja, raznih tehnika zastrašivanja i razvijenih manipulatorskih vještina opet sebi vратi.

Nasilnik kobra postaje izuzetno opasan onda kad žena pokušava izmaći kontroli. Nekad je i ubije. Zašto? U završnoj sceni tog horor filma, on preuzima ulogu Boga koji odlučuje o životu ili smrti žene. Moć da ženi oduzme život neke kobre bacu u ekstazu.

⁴ Haracic-Novic, Indira, Quirke, Dean (2021) *Toxic Love: Breaking the Addictive Patterns of Domestic Abuse*. Indira Haracic-Novic

Pitbul

Pitbul kojeg je žena "naljutila" ne može ni zamisliti da joj oprosti. Zašto ne može? Kad je frustriran i preplavljen neprijatnom napetošću – a tvrdi da je to njegovo neprijatno stanje uzrokovanoo onim što je žena rekla ili uradila! – on želi da uzvrati udarac. Uzvraćanje udarca (osvetu) naziva kaznom: "Povrijedila me je, i zato treba da bude kažnjena!" Kaže, ne može se smiriti dok je ne kazni. Kazniti ženu za njega znači izazvati joj fizičku i emocionalnu bol, osjećaj poniženja i/ili straha od njega. Tvrdi da je mora kazniti (nanijeti joj bol) jer je to *jedini* način da isprazni neprijatnu napetost. Tako u njegovom rječniku riječ kazna postane sinonim za nasilničko ponašanje zbog kojeg žena često završi u bolnici, a nekad i u mrtvačnici. Scene strave i užasa obično počinju tako što žena nešto kaže ili ne kaže, uradi ili ne uradi. Ona ga kritikuje; odbija da uradi ono što traži od nje; ne slaže se s njim; ignoriše ga; više vremena posvećuje djetetu nego njemu; poklanja pažnju drugima ili ga na neki drugi način ponižava i omalovažava; hoće da se razvede od njega... On se osjeća frustrirano, razdraženo i napeto. Napetost koju osjeća u tijelu može biti vrlo neprijatna, pa želi da je se što prije oslobođe. Vjeruje da se može smiriti *samo ako* povrijedi nju (nanese joj bol, ponizi je, uplaši je...). Suzdržati se od nasilničkog ponašanja ili oprostiti ženi (prije nego što je povrijedi) znači ostati u stanju nelagode. Ali kad je u napadu bijesa "kazni" – izudara je i izgovori najvulgarnije riječi i uvrede – neprijatna napetost popusti. Nekad čak osjeća i zadovoljstvo jer se uspio "odbraniti od nje" ili je "kazniti za njene uvredljive komentare ili nekorektne postupke". On sad može osjetiti prijatno stanje opuštenosti, pa može opet nastaviti sa ženom kao da se ništa nije desilo. Razumljivo je onda zbog čega pitbul svoje nasilničko ponašanje naziva samoodbranom i samozaštitom. Nasilje je njegova omiljena metoda rješavanja problema u braku, a uz to mu služi i kao sedativ koji pomaže da se smiri. Nekad i kao tableta protiv bolova – bolnih emocionalnih stanja kao što su osjećaj obezvrijedenosti, poniženja, zanemarenosti, dosade ili povrijedenosti... čak i u situacijama koje nemaju nikakve veze s njegovom ženom. Mnoge žene žrtve nasilja tvrde da ih muževi zlostavljuju i onda kad ih one same nisu ničim izazvale. Povrijedio ih je neko drugi, poznanik, šef na poslu, prolaznik, ljuti su jer je njihov fudbalski tim izgubio utakmicu... Ali kad pretuku ženu, osjećaju se bolje. Nažalost, ljudi mogu postati ovisni o sedativima, tabletama protiv bolova... i svega onog što im pomaže da se bolje osjećaju, uključujući i nasilničko ponašanje.

Kao i obrazac ovisničkog ponašanja, i obrazac nasilničkog ponašanja s vremenom postaje sve opasniji. Tipičan primjer je nasilni muškarac koji sistematski zlostavlja ženu – kroz ponavljajući obrazac nasilničkog ponašanja... obrazac koji često eskalira do tačke kad nasilnik ubije ženu!

Kao i narkoman koji se predozira heroinom, i pitbulu se "desi da mu se omakne, pa ubije ženu iako to nije planirao". Bar tako izgleda na površini. Ali ako zagrebemo malo dublje, vidimo još nešto: on se jednostavno nije mogao pomiriti s činjenicom da je ona otišla; ostavila ga; razvela se od njega; živi s drugim muškarcem... Povrijeden je i zato mora da je "kazni". "Ona je izdajica koja ga napušta... ona je nasilnik koji njega zlostavlja!" Zato mora da prođe kroz isto ono što je ona uradila njemu, i tako iskusiti što znači biti povrijeden i ponižen. Samo tako će ona shvatiti kakvu povredu mu je nanijela! Njeni razlozi zbog kojih je nešto rekla ili uradila – ili razlozi zašto bježi od njega – nebitni su. Ona je njega uvrijedila, i treba da plati! Tek kad plati cijenu za povredu ili poniženje koje mu nanosi... tek onda joj može dozvoliti da ode iz njegovog života – živa ili mrtva.

Nema sumnje, zlostavljanje žene su u najvećoj opasnosti kad bježe od nasilnog muškarca.

Postseparacioni femicid – zločin koji se najlakše može predvidjeti i spriječiti!

Samo 6% nasilnika koji su učestvovali u deset godina dugoj studiji Jacobsona i Gottmana snosili su zakonsku odgovornost za zlostavljanje žene. Problem je u tome što se od žrtve traži da prijavi nasilje, kažu autori, a mnoge žene se (s pravom!) boje da to urade (*ako on sazna, prebiće me!*).

Mnoge žrtve nasilja u porodici kažu da nemaju povjerenja u policiju i pravosuđe, i navode razloge za

nepovjerenje: Nasilnik joj prijeti, ali policija ne može ništa *prije* nego što se "nešto desi". Ili ga policija privede, ali ga brzo poslije toga pusti... i on nastavi da je zlostavlja...

Zaista, kako zaštiti žene od ovih po život opasnih tipova?

Cilj Programa odvraćanja od nasilničkog ponašanja (*Focused Deterrence Program; The Offender-Focused Domestic Violence Initiative – OFDVI*) nije napuniti zatvore kobrama i pitbulovima, nego ih natjerati da "donesu odluku" i stvarno prestanu zlostavljanju ženu. Na koji način?

U tradicionalnom pristupu rješavanju problema nasilja u porodici, zlostavljava žena je odgovorna za svoju sigurnost – od nje se traži da poduzme inicijativu i prijavljuje nasilnog muža policiji, u protivnom policija ništa neće poduzeti. Od žene se očekuje i da nađe način kako će se zaštiti od nasilnika kad on izade iz zatvora, itd. Nažalost, ne uzima se u obzir važna činjenica koju policijski, socijalni radnici i sudije vrlo dobro znaju – žena se plaši da ga ponovo prijavi jer ju je pretukao prošli put kad je zvala policiju; žena ga prijavljuje, ali on ne prestaje da je zlostavlja. Poznato je da je velika većina ubijenih žena prijavljivala nasilje... nasilnik je bio u pritvoru, a nedugo nakon toga pušten je na slobodu (?!).

Svima je jasno da su postojeće zakonske mjere i policijske metode zaštite žene od nasilnih muškaraca neefikasne. Korijen problema je uvjerenje da se državne institucije (policija i sudstvo) ne trebaju "nepozvane" miješati u privatne stvari bračnih parova, čime se prečutno toleriše nasilje nad ženom. Tvrđnja da su u pitanju "privatne stvari para" proizilazi iz patrijarhalne ideologije po kojoj muškarac ima pravo da "disciplinuje" ženu ukoliko se ne povinuje normama života u tradicionalnoj porodici.

Tradicionalna porodica = trajna zajednica muškarca i žene (na razvod se ne gleda blagonaklono!) u kojoj je muškarac glava porodice (dominantan; nadređen ženi i djeci).

Zato kreatori Programa odvraćanja od nasilničkog ponašanja **odgovornost za ženinu sigurnost prebacuju na policiju i zajednicu**. Napravili su efikasan model registrovanja, nadgledanja i kontinuiranog praćenja nasilnika. Pri prvom "susretu" s njim (najčešće u policijskoj stanici) objasne mu kako radi sistem i stave mu do znanja da ima izbor. Može da bira: ili će izabrati da se promijeni ili će ga oni "promijeniti"? Većina odluči da se promijeni, jer su posljedice odluke da nastave sa zlostavljanjem žene vrlo neprijatne.

Može li se predvidjeti da li će nasilnik pokušati ubiti ženu?

Test kojim se procjenjuje stepen opasnosti od femicida⁵

Najčešće okolnosti kad nasilje završava ženinom smrću su:

- Žrtva je napustila nasilnika ili se spremala da ga napusti
- Nasilnik je i ranije ispoljavao nasilničko ponašanje (**davljenje** je posebno važan faktor rizika!)
- Nasilje se tokom vremena pojačalo u intenzitetu i/ili učestalosti
- Nasilnik je već prijetio da će je ubiti
- Nasilnik ima tendenciju da je kontroliše, opsjednut je mislima o njoj i uhodi je

Najčešće okolnosti kad nasilnik ubije sebe nakon što je ubio ženu:

- Nasilnik je već prijetio da će se ubiti
- Oženjen je
- Ima nešto viši nivo obrazovanja
- Bijelac je

⁵ Campbell, Jacquelyn C., Danger Assessment, <https://www.dangerassessment.org/DA.aspx> <https://www.innovations.harvard.edu/sites/default/files/Presentation-Campbell.pdf>

Kako dalje u pružanju podrške žrtvama i prevenciji nasilja u porodici?

U knjizi *Preživjele govore: Osvrt na odgovore krivičnopravnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*, autorica Majda Halilović ističe da se u velikom broju slučajeva viktimizacija žrtve nasilja u porodici nastavlja i kad žene napuste nasilnika, "i to kroz višestruke pravne postupke".⁶ Na koji način policija i pravosuđe "doprinose" daljoj viktimizaciji traumatizirane žene žrtve nasilja? Vrlo dobro znamo da će se staro patrijarhalno društveno uređenje raspasti onda kad se raspadne tradicionalna porodica. Trajna bračna veza u kojoj muškarac ima pravo da dominira nad ženom je "kamen temeljac" patrijarhata. Sruši li se temelj, srušiće se kompletan tradicionalni društveni poredak. Desničari svim silama nastoje da se to ne desi.

Desničarska ideologija je sintagma kojom se u politici označava konzervativna struja unutar političkog spektra. Dva ključna koncepta koja pomažu da razumijemo ideologiju desničara su: hijerarhija i dominacija jednih ljudi nad drugima. Desničari poštuju hijerarhije ugrađene u društvene institucije, i smatraju da je dominacija jedne grupe ljudi nad drugom prirodna, neizbjegna i poželjna. (Ropstvo je ukinuto tek kad su ljevičari došli na vlast i uveli zakone kojima se zabranjuju robovlasnički odnosi.) Zalažu se i za održavanje hijerarhije u porodici – smatraju da muškarci imaju prirodno (bogomdato) pravo da dominiraju nad ženama!

Ljevičari insistiraju na ravnopravnosti žene i muškarca u društvu, i zagovaraju modernu bračnu vezu koja se od tradicionalne razlikuje po tome što: a) ne mora biti trajna; b) partneri su ravnopravni; i c) partneri ne moraju biti muškarac i žena. Insistiranje na ravnopravnosti bračnih partnera desničari doživljavaju kao ugrožavanje prava muškaraca. Njihov revolt je potpuno razumljiv: pravo na razvod braka i uvođenje zakona koji sankcionišu "disciplinovanje žene" (nasilje u porodici); pravo na abortus i kontracepciju; i pravo LGBT osoba i homoseksualnih parova da formiraju porodicu jesu prijetnja tradicionalnoj porodici, odnosno privilegovanim položaju muškarca. Evo kako je jedan zagrebački desničar objasnio u čemu je problem: "Tradicionalna spolnost se raspala prvo pojavom rastave, onda kontracepcije, emancipacije žena i finalno – nastranošću, tj. normaliziranjem homoseksualnosti".

Suprotstavljanje desničara zakonima koji osiguravaju prava LGBT osoba; suprotstavljanje desničara zakonima koji dozvoljavaju ženi pravo na abortus i kontracepciju; osporavanje zakona koji štite ženu od nasilnih muškaraca – uvek ide "u paketu". Evo i zašto: LGBT osobe i homoseksualni parovi ne doprinose prokreaciji (rađanju djece – što je osnovna funkcija tradicionalne porodice) i narušavaju hijerarhiju muškarac nadređen – žena podređena. To je jedan od razloga (nije jedini) zašto se desničari uzinemire kad se u njihovom gradu održava gay parada. Drugo, desničari podržavaju *pro-life* pokret i uvođenje zakona kojim se zabranjuje abortus čak i u slučajevima teško oštećenog fetusa (toboz radi zaštite života fetusa). Žena kojoj nije dozvoljeno da abortira neželjenu trudnoću, a uz to joj je i otežan pristup kontracepciji, vraća se u ulogu domaćice i majke koja brine o velikom broju djece, što je čini ekonomski ovisnom o muškarцу. Ona nije konkurenčija u društvu i politici, a muškarac će zadržati i nadređen položaj u porodici. Desničari se protive i Istanbulskoj konvenciji (Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama). Zašto? Konvencija naglašava ravnopravnost žena u porodici i društvu.

U sredinama koje podržavaju desničarsku ideologiju, policija i zakonodavstvo tretiraju žene onako kako patrijarhalni muškarci tretiraju žene. U poglavljju "Potrebna promjena diskursa o nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini", Majda Halilović piše: "Žene koje su učestvovale u ovom istraživanju govorile su o tome kako su tretirane od strane svojih porodica, policije, socijalnih radnika i članova pravosudne zajednice. Navodile su kako su one smatrane uzrokom nasilja, i uvjeravane su da će nasilje prestati ako one učine ili

⁶ Halilović, Majda (2015) *Preživjele govore: Osvrt na odgovore krivičnopravnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Atlantska inicijativa, dostupno na: https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/2015/dokumenti_i_publikacije/izvjestaj-nasilje-2015.pdf

promijene određene stvari. Žene su prisiljavane na pokornost, a njihovi muževi su ih potčinjavali i kontrolirali, što je bio 'normalan' dio svakodnevnog života." 'Normalno' je i kad policija pokušava pomiriti muža i ženu neposredno nakon nasilja, tvrdeći da njihov dalji zajednički život predstavlja najvažniji prioritet, ili kad advokati i sudije koji provode zakone javno kažu da "ne dijele to feminističko shvatanje nasilja" (!) Normalizacija i opravdavanje nasilja nad ženom – čak i od strane policijaca i sudija – itekako doprinosi retrauamatizaciji već traumatizirane žrtve. Ali nije dovoljno samo tradicionalnu, patrijarhalnu ideologiju zamijeniti modernom, liberalnom. Treba uvesti nove policijske metode i zakone koji će efikasno zaštititi ženu žrtvu zlostavljanja, i spriječiti femicid. Treba educirati sudije, tužioce i policiju, i informisati ih o najnovijim saznanjima u oblasti nasilja u porodici. A to je posao i obaveza nas, stručnjakinja i stručnjaka za mentalno zdravlje.

**BLO
GRA
FIE**

BIOGRAFIJE

Dr. Majda Halilović je sociologinja i psihoterapeutkinja. Od 2011. godine radi u Atlantskoj inicijativi na poziciji voditeljice odjela za istraživanja. Iz multidisciplinarnog pristupa porodične sistemske psihoterapije i sociologije provodi istraživanja i edukacije o nasilju nad ženama, rodu i sigurnosti, predrasudama u primjeni prava, društvenoj isključenosti te radikalizaciji i ekstremizmu. Objavila je: *Preživjele govore: osvrt na odgovore krivičnopravnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini, Rodne predrasude u primjeni prava: bosanskohercegovački i međunarodni pravni okviri i praksa, Rod i pravosuđe: implikacije roda u pravosuđu Bosne i Hercegovine*, te brojne druge publikacije i istraživačke izvještaje.

Dr. Kosana Beker je programska direktorka udruženja građanki FemPlatz. Doktorirala je na rodnim studijama Univerziteta u Novom Sadu, završila master iz rodnih studija na UN Univerzitetu za mir, Kostarika, a prethodno je diplomirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Dugi niz godina bavi se ljudskim pravima i zabranom diskriminacije, a uže specijalnosti su joj prava žena, posebno žena iz višestruko marginalizovanih grupa. Autorka je brojnih radova, publikacija i istraživanja u oblasti antidiskriminacionog prava i ljudskih prava. Bila je pomoćnica Poverenice za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije, a prethodno je radila u instituciji Zaštitnika građana Republike Srbije te ima i bogato iskustvo u radu u civilnom sektoru.

Dr. Vida Vilić doktorirala je 2016. godine na Pravnom fakultetu u Nišu u okviru UNO krivično pravo – kriminologija. Objavila je veliki broj teorijskih i istraživačkih radova iz oblasti kriminologije i viktimalogije, a učestvovala je i na brojnim stručnim sastancima, debatama, radionicama, okruglim stolovima i edukacijama. Pored svojih profesionalnih angažmana, dugogodišnja je aktivistkinja u građanskom i nevladinom sektoru. Aktivna je članica Ženskog istraživačkog centra za edukaciju i komunikaciju iz Niša i Viktimološkog društva Srbije. Od 2020. godine jedna je od članica istraživačke grupe za Srbiju u okviru Evropske opservatorije za femicid. Od 2016. godine registrovana je kao medijatorka pri Ministarstvu pravde Republike Srbije.

Adnan Kadričić, MA, stručnjak je za ljudska prava, ravnopravnost spolova i vladavinu prava. Kao pravni savjetnik Agencije za ravnopravnost spolova BiH i Misije OSCE-a u BiH radio je na izradi ključnih zakona i politika u oblasti ravnopravnosti spolova i zabrane diskriminacije u BiH. Učestvovao je u izradi međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova (uključujući i izradu Konvencije Vijeća Evrope o nasilju nad ženama i nasilju u porodici) te radu tijela Vijeća Evrope i Ujedinjenih naroda.

Indira H. Nović, klinička psihologinja, od 1992. godine radi sa žrtvama nasilja, torture i traume. Trenutno živi u Australiji. Zaposlena je kao psihoterapeutkinja i klinička konsultantica u centru STARTTS (NSW Service for the Treatment and Rehabilitation of Torture and Trauma Survivors). Nedavno je objavila knjigu **Toxic Love: Breaking the Addictive Patterns of Domestic Abuse** u kojoj piše o ponavljajućim obrascima nasilja u porodici i razlozima zbog kojih nasilje s vremenom eskalira u učestalosti i intenzitetu.

Biltenom želimo skrenuti pažnju sigurnosnih agencija, sistema zaštite, mehanizama za ravnopravnost spolova te pravosuđa na potrebu da u Bosni i Hercegovini i regionu odlučnije razvijamo te apliciramo znanja za prepoznavanje rizika od femicida te da zagovaramo za stože kažnjavanje onih koji počine femicid.

Svaka stručna rasprava počinje definiranjem značenja i izraza; definicija kao proces i pojam daje smisao, značenje, okvir djelovanja. Važno je istaći da se ubistvo žene najčešće ne događa slučajno i neočekivano, već predstavlja finalni čin obično dugoročnog nasilja kojem je žena bila izložena a od kojeg nije bila adekvatno zaštićena. Ovo je naročito vidljivo u slučajevima nasilja u porodici.

U Bosni i Hercegovini djeca ubijenih majki nemaju sistemsku podršku i pomoć, što je paradoksalno samo po sebi i zapravo predstavlja nastavak neadekvatnog odgovora sistema koji propušta da zaštiti ženu od femicida i koji onda ni nakon ubistva njihovoј djeci ne pruža adekvatnu pomoć.

Svijest javnosti se ne može promijeniti ako femicid nazi-vamo zločinom iz strasti i ljubomore, jer na taj način implicitno tražimo opravdanja za nešto što je neprihvatljivo.